Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

МАРЦІЯСЬ Ігор Миколайович

ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

спеціальність: 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

освітньо-наукова програма «Публічні фінанси»

Магістерська робота

Виконав студент
групи ФПФм-22
Марціясь Ігор Миколайович
_____

Науковий керівник**:**
д.е.н., доцент, професор Горин В. П.
_____

Магістерську роботу допущено до захисту:
«___» _____ 20___р.

Завідувач кафедри
_____ О. П. Кириленко

ТЕРНОПІЛЬ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП **3**

РОЗДІЛ 1. СУТНІСНО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ **8**

1.1. Економічний зміст та складові фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування 8

1.2. Теоретичні засади управління фінансовими ресурсами місцевого самоврядування 15

Висновки до розділу 1 ..... **23**

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ (на прикладі бюджету Тернопільської міської територіальної громади) **25**

2.1 Оцінка доходів бюджету Тернопільської МТГ 25

2.2 Оцінка видатків бюджету Тернопільської МТГ 37

Висновки до розділу 2 ..... **44**

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ **46**

3.1. Зарубіжний досвід управління фінансовими ресурсами місцевого самоврядування та можливості його імплементації у вітчизняну практику 46

3.2. Перспективи удосконалення управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування в Україні в сучасних умовах 53

Висновки до розділу 3 ..... **62**

ВИСНОВКИ **64**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **69**

ВСТУП

Актуальність теми. Посилення самостійності органів місцевого самоврядування завжди було актуальною загальносвітовою тенденцією. Так, реформа децентралізації в Україні обумовлює розширення повноважень місцевих органів влади та надання їм додаткових фінансових ресурсів. Такі нововведення мають на меті активізацію місцевої влади щодо підтримки розвитку економіки громад та підвищення якості життя їх мешканців. Однак, результативність даної реформи, спрямованої на створення в Україні фінансово незалежних територіальних громад, залежить від обґрунтованості та розумного підходу до управління наявними фінансовими ресурсами громад, а також застосування резервів задля збільшення їх обсягів та врахування відповідності напрямків використання суспільним очікуванням. Оскільки відокремленість фінансової політики місцевого самоврядування від потреб та інтересів громади, безладність та недбалість у прийнятті управлінських рішень стосовно мобілізації та використання фінансових ресурсів можуть анулювати всі переваги, які надає реформа децентралізації.

В даній роботі досліджується питання управління фінансовими ресурсами місцевого самоврядування, яке набуло особливої актуальності у зв'язку з системними реформами в цій сфері та вагомим впливом фінансових аспектів функціонування місцевої влади на рівень життя мешканців громад. Теоретичні та прикладні особливості визначеної проблематики досліджені у наукових працях таких вчених, як: О. Д. Василик, Л. А. Олійник, В. Г. Дем'янишин, Ю. М. Воробйов, О. П. Кириленко, В. В. Кравченко, С. І. Юрій, П. К. Бечко, В. П. Кудряшов, О. В. Ролінський, М. І. Кульчицький, І. О. Луніна, О. В. Тимошенко, К. В. Павлюк, Ю. В. Пасічник, В. М. Федосов та багато інших. Незважаючи на значну увагу до теми, все ще існують невирішені питання, що потребують дослідження. Зокрема, необхідне додаткове вивчення зміцнення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування за рахунок мобілізації коштів до місцевих бюджетів, а також підвищення

ефективності використання фінансових ресурсів територіальних громад відповідно до суспільних пріоритетів. Саме ці питання визначили тему, мету та завдання даної кваліфікаційної роботи.

Мета роботи полягає у розкритті теоретичних основ та практичних аспектів управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування в Україні., а за підсумками проведеного дослідження буде зроблено висновки та надано рекомендації щодо збільшення доходів місцевих органів влади і покращення використання фінансових ресурсів територіальних громад.

Досягнення поставленої мети вимагає виконання таких ***завдань***:

− розкриття економічного змісту та складових фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування;

− висвітлення теоретичних принципів управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування;

− оцінки практики планування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування;

− аналізу реалій формування та використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування (на прикладі бюджету Тернопільської міської територіальної громади);

− вивчення зарубіжного досвіду управління фінансовими ресурсами місцевого самоврядування та окреслення можливостей його впровадження у вітчизняну практику;

− визначення векторів удосконалення управління фінансовими ресурсами місцевого самоврядування в Україні.

Об'єктом дослідження є фінансові ресурси органів місцевого самоврядування в України на прикладі Тернопільської міської територіальної громади.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування.

Методологічна база роботи. У цій науковій роботі застосовано діалектичний та системний підходи до вивчення економічних явищ і процесів, тобто їхнє дослідження проводилось у взаємозв'язку та взаємозалежності.

Були використані такі наукові *методи*:

- *узагальнення, систематизація, групування*, синтез: при розкритті теоретичних засад управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування;
- *методи економічного аналізу, порівняння*: при проведенні аналізу практики планування, формування і використання фінансових ресурсів бюджету Тернопільської міської територіальної громади;
- *синтез, групування, порівняння та інші*: при оцінюванні можливостей запозичення досвіду інших країн з управління фінансовими ресурсами місцевого самоврядування в Україні, виробленні рекомендацій зі зміцнення доходів місцевих бюджетів та оптимізації їх виконання за видатками.

Теоретичною й інформаційною основою дослідження є:

- *законодавчі та нормативні акти*, що регулюють питання управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування;
- *інструктивні матеріали*, які надають методичні рекомендації щодо управління фінансовими ресурсами;
- *підручники та монографії*, які містять теоретичні знання про управління фінансовими ресурсами;
- *наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених*, які досліджували різні аспекти управління фінансовими ресурсами;
- *матеріали наукових конференцій*, де були представлені результати досліджень з даної тематики;
- *статті з періодичних видань*, які містять актуальну інформацію про управління фінансовими ресурсами;
- *звітні дані Тернопільської міської територіальної громади*, які відображають реальну практику управління фінансовими ресурсами;

– *матеріали Міністерства фінансів України*, які містять статистичну інформацію про фінансові ресурси органів місцевого самоврядування;

– *дані Державної служби статистики України*, які характеризують стан економіки та фінансів в Україні тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Ця робота не лише доповнює, а й конкретизує та уточнює вже відомі теоретичні положення щодо управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування. Особлива увага приділяється практичним аспектам цієї проблематики в контексті оцінки вітчизняної практики та зарубіжного досвіду. Так, автор дослідження узагальнив підходи до розкриття сутності фінансових ресурсів місцевого самоврядування та процесу управління ними, виявив недоліки в практиці управління фінансовими ресурсами на низовому рівні місцевого самоврядування та з'ясував чинники, які зумовлюють ці недоліки; озробив висновки та практичні рекомендації, які концептуально визначають вектори удосконалення практики управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування

Практичне значення одержаних результатів. На рівні органів місцевого самоврядування дане дослідження може бути використане для вдосконалення методів та інструментів управління фінансовими ресурсами. Зокрема, розроблені рекомендації можуть допомогти органам місцевого самоврядування більш ефективно використовувати свої фінансові ресурси. Крім цього, матеріали дипломної роботи можуть бути використані в навчальному процесі при викладанні фінансових дисциплін. а також стати базою для розробки нових навчальних курсів та програм з управління фінансовими ресурсами.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Перший розділ ґрунтовно розкриває теоретичні засади управління фінансовими ресурсами місцевого самоврядування. Автор описує різні підходи до трактування сутності фінансових ресурсів та детально аналізує нормативно-правове забезпечення цієї сфери. *Другий розділ* присвячений практичному аналізу управління фінансовими ресурсами на прикладі бюджету Тернопільської

міської територіальної громади, а саме здійснене дослідження діючої системи планування, формування та використання фінансових ресурсів, виявляє недоліки та проблеми, з якими стикаються органи місцевого самоврядування. У *третьому розділі* висвітлений зарубіжний досвід управління фінансовими ресурсами місцевого самоврядування та шляхи його адаптації до українських реалій. Також сформульовані висновки та рекомендації щодо вдосконалення вітчизняної системи управління фінансовими ресурсами місцевого самоврядування, які дозволять органам місцевого самоврядування більш ефективно використовувати свої фінансові ресурси та реалізовувати поставлені перед ними завдання.

Апробація результатів дослідження. Окремі результати дипломної роботи відображені у таких наукових публікаціях:

1. Марціясь І. Теоретичні засади управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування. Розвиток фінансів, аудиту, бухгалтерського обліку та оподаткування: реалії часу: ІІ Міжнар. наук.-практ. інт.-конф. студ., асп. та мол. вч. пам'яті вид. укр. вч.-екон. С. І. Юрія (м. Кам'янець-Подільський, 01 лют. 2023 р.). Кам'янець-Подільський: НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут». 2023. С. 378-380.

2. Марціясь І. Моніторинг міжбюджетних трансфертів Тернопільської МТГ. Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету. Вип. 3. Т. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2023.

3. Марціясь І. Зарубіжний досвід управління фінансовими ресурсами місцевого самоврядування. Актуальні питання фінансової науки та практики: збірник наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету. Вип. 1. Тернопіль: ЗУНУ, 2024

Повний обсяг роботи становить 71 сторінки комп'ютерного тексту. Основний зміст роботи викладений на 67 сторінках. У роботі 8 таблиць та 5 рисунків. Список використаних джерел налічує 41 позицію.

РОЗДІЛ 1
СУТНІСНО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

1.1. Економічний зміст та складові фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування

Розвиток територіальних громад залежить від доступу до різних ресурсів, таких як природні, майнові, демографічні та фінансові. Фінансові ресурси виявляються ключовими у забезпеченні успішної діяльності будь-якого суб'єкта. Це особливо важливо для місцевого самоврядування, яке виступає інструментом в управлінні цими ресурсами. Фінансові ресурси місцевого самоврядування формуються з різних джерел, включаючи доходи від податків, об'єкти комунальної власності та інші кошти. Використання цих ресурсів потребує наукового обґрунтування і чітких процедур. Органи місцевого самоврядування мають повноваження управляти цими ресурсами та нести відповідальність за свої дії. Також вони можуть мати делеговані повноваження від центральних владних органів, які супроводжуються додатковими фінансовими ресурсами. Крім того, органи місцевого самоврядування контролюють фінанси комунальних підприємств і взаємодіють з іншими суб'єктами господарювання на законних засадах.

В умовах обмеженості фінансових ресурсів у публічному секторі важливо ефективно управляти доступними коштами. Це вимагає наукового обґрунтування найкращих джерел та методів залучення коштів, а також процедур їх використання. Дослідження фінансових ресурсів місцевого самоврядування пов'язане з розумінням сутності цих ресурсів, їх походження, формування та специфіки використання, що є важливим для ефективного управління фінансами на місцевому рівні, а також безпосередньо пов’язане із

розумінням змісту основних понять «місцеве самоврядування» і «фінансові ресурси».

Так, згідно із положенням базового Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1], це право та здатність територіальної громади самостійно вирішувати питання, що мають місцеве значення, є гарантованим і реальним, під відповідальність органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб. Матеріально-фінансова база місцевого самоврядування складається з комунальних об'єктів, доходів місцевих бюджетів, інших коштів, земельних та природних ресурсів, а також коштів, отриманих від їхнього відчуження. Органи місцевого самоврядування володіють власними повноваженнями, за межами яких діють самостійно та несуть відповідальність за свої дії та рішення. Однак, законодавство може передбачати делеговані повноваження від органів виконавчої влади, на виконання яких уряд передає додаткові фінансові ресурси. Органи місцевого самоврядування також контролюють фінанси комунальних підприємств з метою забезпечення їх загальної фінансової самостійності. Взаємодія з суб'єктами господарювання інших форм власності здійснюється на засадах підконтрольності в межах повноважень органу влади, а також на податковій та договірній основі.

Поняття фінансових ресурсів викладається в сучасній науковій літературі різними авторами з різних точок зору. Вчені розглядають різні аспекти цього поняття, такі як джерела походження, суспільне призначення та особливості формування. Наприклад, Л. А. Лахтіонова визначає фінансові ресурси як «грошові кошти, які можуть бути у формі грошових фондів або в нефондовій формі, такі як використання грошей для виконання бюджетних зобов'язань або у цільових фондах, банках та страхових компаніях» [2, с.37]. О. Д. Василик також трактує фінансові ресурси як «грошові накопичення та доходи, які утворюються в процесі розподілу і перерозподілу ВВП і зберігаються у відповідних фондах для забезпечення неперервного розширеного відтворення і задоволення інших потреб» [3, с.76].

Ю. М. Воробйов частково поділяє думку попереднього автора, а зокрема вважає фінансові ресурси «сукупністю коштів (грошових і негрошових), що утворюються та формуються внаслідок розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього (суспільного) продукту на рівні як окремої держави, так і всієї світової економіки суб'єктами господарювання, домогосподарствами, державою і місцевою владою з метою забезпечення їх цілеспрямованого продуктивного використання у фондовій і нефондовій формах, що дає змогу одержувати доходи та прибутки від їх володіння та розпорядження на користь як окремих осіб (фізичних або юридичних), так і всього суспільства» [4, с.20-21].

М. Г. Сичов визначав фінансові ресурси як «грошові надходження і грошові фонди, що їх створюють держава, підприємства і організації у порядку розподілу суспільного продукту і національного доходу» [5, с.13]. Т. Гуйда доповнює це визначення, вказуючи на суспільне призначення фінансових ресурсів. На його думку, фінансові ресурси – «це сукупність доходів, відрахувань і надходжень, які перебувають у розпорядженні держави та підприємств і організацій, та спрямовуються на задоволення суспільних потреб для розширення виробництва і зростання матеріального добробуту народу» [6, с.13].

Таким чином, після ретельного розгляду всіх визначень, можна сказати, що Ю. М. Воробйов найбільш точно описав поняття фінансових ресурсів. Так, він не лише пояснив джерела цих ресурсів, а й вказав на багатосуб'єктний характер їх формування та використання. Важливо також, що він визначив дві форми утворення цих ресурсів.

Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування часто розглядаються з точки зору їх складу. Варто відзначити, що, навпаки від узгодженого розуміння сутності цих ресурсів, питання про їх склад викликає розбіжності думок серед науковців.

До прикладу, І. О. Петровська та Д. В. Клиновий включають до складу фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування «місцеві бюджети,

фінансово-кредитні ресурси і фінансові ресурси підприємств комунальної форми власності» [7, с.78].

За думкою О. П. Кириленко, П. К. Бечко та О. В. Ролінського, «фінансові ресурси органів місцевого самоврядування включають доходи місцевих бюджетів, кошти цільових фондів, благодійні внески та спонсорські пожертвування, а також фінансові ресурси комунальних підприємств та інші ресурси» [8, с.148; 9, с.42]. Окрім цього, О. Р. Романенко також зазначає, що «до складу місцевих фінансових ресурсів входять фінансові ресурси місцевих органів влади (місцевий бюджет та цільові фонди) і фінансові ресурси комунальних підприємств, а ресурси, що залучаються у вигляді банківських кредитів чи розміщення позик місцевою владою, перебувають у нефондовій формі» [10, с.184].

О. В. Тимошенко включає до складу фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування такі елементи: «доходи місцевого бюджету; фінансові ресурси бюджетних установ, за винятком надходжень з місцевого бюджету; фінансові ресурси організацій і підприємств комунальної форми власності, які мають змішану систему фінансування, за винятком надходжень з місцевого бюджету; фінансові ресурси організацій і підприємств комунальної форми власності, які діють на засадах господарського розрахунку» [11, с.73].

К. М. Владимирова, Н. Г. Чуйко і О. Ф. Рогальський вважають, що «до складових місцевих фінансових ресурсів належать місцеві бюджети і фінансові ресурси підприємств, організацій та установ комунальної форми власності» [12, с.26].

Розглядаючи склад фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, можна зробити кілька висновків.

Можна з упевненістю стверджувати, що місцеві бюджети виступають основним джерелом формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування. Особливо важливою є роль місцевих бюджетів у забезпеченні більш як 80% всіх фінансових ресурсів, що перебувають у володінні та

розпорядженні місцевих владних органів. Рівень успішності їх функціонування безперечно визначається обсягом коштів у місцевих бюджетах (рис. 1.1).

Власні доходи місцевих бюджетів – це грошові потоки, які мобілізуються органами місцевого самоврядування з визначених джерел і внаслідок прийнятих ними рішень. Це включає в себе місцеві податки та збори, платежі, встановлені місцевими органами, доходи від продажу або оренди майна, що належить комунальним підприємствам, а також адміністративні штрафи, плата за ліцензії і сертифікати.

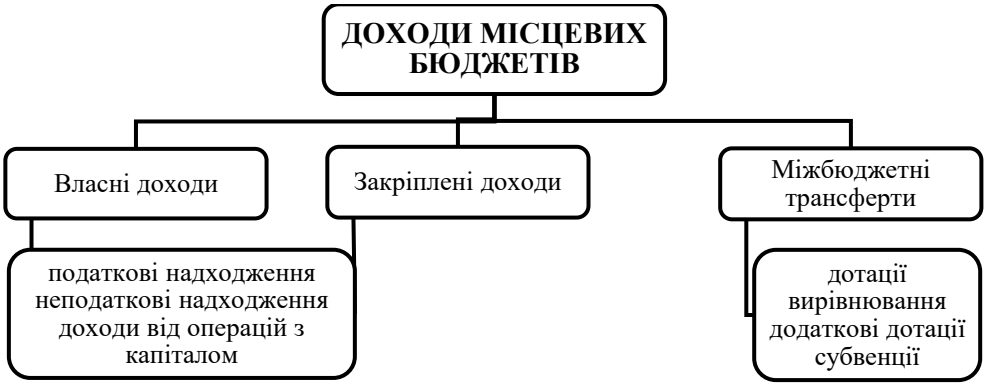

Рис. 1.1. Склад доходів місцевих бюджетів

Примітка. Побудовано за даними [13]

Закріплені доходи місцевих бюджетів представляють собою грошові кошти, які повністю або частково перераховуються до бюджетів відповідних рівнів безстроково або на тривалий період у встановленому законодавством відсотковому співвідношенні. Ці доходи формуються за рахунок загальнодержавних податків і зборів, а також традиційних джерел місцевих бюджетів, таких як податок на доходи фізичних осіб, державне мито, плата за спеціальне використання природних ресурсів та інші. Обсяг закріплених доходів здійснює прямий вплив на розмір міжбюджетних трансфертів.

Міжбюджетні трансферти – це фінансові ресурси, які передаються безоплатно та безповоротно з бюджету одного рівня до іншого для забезпечення балансу між доходами та видатками. Обсяг таких трансфертів

визначається кількістю повноважень, делегованих державними органами виконавчої влади місцевому самоврядуванню, які потребують фінансового забезпечення [14].

Аналізуючи дефініції фінансових ресурсів місцевого самоврядування, можна зробити кілька узагальнень. Включення до доходів місцевих бюджетів коштів цільових фондів, адже законодавство передбачає їхнє створення як частини відповідного бюджету, а не як окремої складової фінансових ресурсів.

Неприйнятно вважати місцевий бюджет в цілому складовою фінансових ресурсів місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції за рахунок доходів бюджету, а видатки відображають напрямки їхнього використання. Таким чином, до фінансових ресурсів місцевого самоврядування слід відносити лише доходи місцевого бюджету.

Аргументи застосовуються також до пояснення неприпустимості включення до фінансових ресурсів місцевого самоврядування коштів від розміщення позик і взяття кредитів. Згідно з бюджетним законодавством, органи місцевого самоврядування можуть користуватися короткостроковими позиками для покриття тимчасових розривів у касі та довгостроковими кредитними ресурсами для інвестиційних проектів. Проте ці надходження, так само як і благодійні внески або спонсорська допомога, є частинами доходів бюджету і не можуть розглядатися як окремі складові.

Коли мова йде про включення фінансових ресурсів комунальних підприємств до загальної сукупності фінансів органів місцевого самоврядування, важливо розрізняти різні види таких підприємств. Деякі з них повністю фінансуються з місцевого бюджету, інші отримують часткову підтримку через трансферти, а ще існують такі, що функціонують без фінансової допомоги взагалі. Враховуючи цю різноманітність, важливо не потрапити в ситуацію подвійного рахунку, коли кошти, що надходять до комунальних підприємств, розглядаються як видатки місцевого бюджету. Тому, при оцінці фінансових ресурсів місцевого самоврядування, до складу таких ресурсів варто включати лише ту частину коштів, яка формується самостійно

підприємствами, а не через фінансову підтримку від місцевого бюджету [15, с. 162].

Також фінансові ресурси місцевого самоврядування включають у себе грошову допомогу від іноземних країн чи міжнародних організацій, яка призначена для підтримки економічного зростання на місцях, а також гранти, що передаються місцевим органам для реалізації проектів на території громади згідно з їхніми заявками.

Узагальнюючи вищевикладене, до складу фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування доцільно зараховувати надходження місцевих бюджетів; фінансові ресурси бюджетних установ організацій і підприємств комунальної форми власності (крім надходжень з місцевого бюджету); гранти, надані органам місцевого самоврядування; цільову фінансову допомогу зарубіжних країн (рис. 1.2).

Таким чином, здійснений аналіз думок і тверджень науковців дозволяє сформулювати власне визначення фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. На нашу думку, фінансові ресурси органів місцевого самоврядування – це грошові засоби, які акумулюються внаслідок розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту та використовуються для виконання владних функцій.

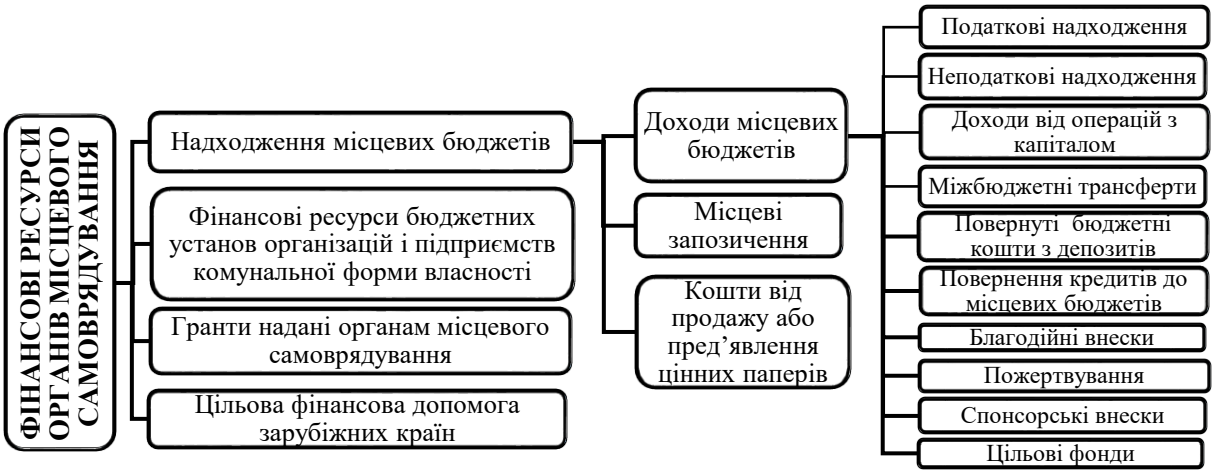

Рис. 1.2. Структура фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування

Примітка. Побудовано автором самостійно

1.2. Теоретичні засади управління фінансовими ресурсами місцевого самоврядування

Розширення повноважень і фінансових ресурсів місцевих органів влади повинно бути супроводжене підвищенням їх управлінської ефективності та відповідальності. Це можна забезпечити шляхом створення чітких механізмів контролю за використанням фінансових ресурсів, впровадження системи моніторингу та оцінки результативності програм та проектів, а також підвищення кваліфікації кадрів у сфері місцевого управління. Крім того, важливо забезпечити прозорість та доступність інформації про використання фінансових ресурсів для громадськості, щоб створити умови для широкої громадської участі та контролю. Тільки за умови впровадження таких заходів можна досягти позитивних результатів децентралізації і покращення якості життя населення на місцевому рівні.

У економічній літературі термін «управління» має багато визначень і підходів до його розуміння. Загалом управління розглядають як «процес впорядкування взаємозв'язків та взаємодії певної множини елементів або складових частин природи, суспільства чи самої людини» [16, с.53]. Враховуючи це, найбільш оптимальним визначенням процесу управління є спрямований вплив одного суб'єкта на інший об'єкт з метою досягнення конкретних результатів або ефектів. В економічній науці часто використовується термін «менеджмент», який походить із зарубіжної практики та має англійське коріння. Буквально перекладений, «менеджмент» означає «управління». Так, в теоретичному та практичному контексті вітчизняна наука виділяє менеджмент як специфічний різновид управління, який базується на конкретних принципах, методах, формах та прийомах. Цей підхід ставить за мету ефективне управління ресурсами, процесами та людськими взаєминами у рамках організації чи проекту. Він орієнтований на досягнення стратегічних цілей та оптимізацію робочих процесів, щоб забезпечити успішні результати та досягти конкурентних переваг [17]. Схожим є трактування терміну «управління» за В. Родіоновою, що

визначає його «як сукупність прийомів та методів цілеспрямованого впливу на об’єкт для досягнення певного результату» [18, с.54]. Власне, визначення управління як цілеспрямованої діяльності дійсно відображає ключову рису управління. Цілеспрямованість означає, що керівництво визначає конкретні цілі та напрямки діяльності з метою досягнення певних результатів. Продуманість управлінських рішень та їх орієнтованість на досягнення поставлених цілей справді є визначальними для успішного керівництва. Таким чином, управління не є випадковими чи безцільними діями, а передбачуваною та усвідомленою стратегічною діяльністю.

Окремою складовою управлінської діяльності є управління фінансами – сукупність заходів, які застосовує держава задля цілеспрямованого та безперервного функціонування фінансового механізму з метою ефективного функціонування комплексу фінансових відносин та реалізації відповідної фінансової політики [19]. Тому, фінансові управлінські рішення приймаються не безсистемно, а є підпорядкованими визначеним цілям, які об’єднує фінансова політика.

За матеріальним змістом фінанси відображають рух фінансових ресурсів, адже саме у процесах формування та використання фінансових ресурсів можна прослідкувати фінансові відносини у реальному житті. Відтак, управління фінансами здійснюється шляхом цілеспрямованого впливу суб’єкта управління на процес формування та раціонального використання фінансових ресурсів за допомогою різноманітних методів. Суб’єктами управління фінансовими ресурсами можуть виступати: держава в особі органів державної та місцевої влади, а також управлінський апарат суб’єктів господарювання та домогосподарства. Особливість управління фінансовими ресурсами публічного сектору виявляється у формалізованому характері, адже будь-яке рішення щодо процесу формування та використання ресурсів повинне прийматись на правовому підґрунті та документально підтверджуватись. Окрім цього, управлінські рішення щодо керування фінансовими ресурсами у публічному секторі спрямовані на досягнення загальної мети та завдань, визначених у

стратегічних та поточних планах соціально-економічного розвитку держави в цілому та її окремих регіонах.

Процес розробки і реалізації управлінських рішень вимагає застосування широкого спектру методів та інструментів управління, які мають бути науково обґрунтованими та органічно поєднуватись в комплексі. Таким чином, механізм управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування можна розглядати як комплексний інструментарій, який органи влади використовують для формування та ефективного використання фінансових ресурсів. Функціональне спрямування методів та інструментів управління дозволяє сформувати їх як комплекс декількох підсистем, а саме [20]:

− формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування, що передбачає механізм мобілізації доходів відповідного місцевого бюджету (включаючи податковий та неподатковий механізми, механізм акумулювання міжбюджетних та інших трансфертів) та механізм формування доходів комунальних підприємств;

− використання фінансових ресурсів, яка застосовує механізм використання бюджетних коштів (включаючи бюджетне нормування, фінансування і кредитування, які також мають свої методи, важелі та інструменти), механізм використання ресурсів комунальних підприємств;

− контролю за формуванням та використанням фінансових ресурсів, яка об’єднує механізми відомчого (внутрішнього), державного і громадського контролю. Незважаючи на традиційні форми фінансового контролю (перевірки, ревізії тощо), існує потреба у застосуванні специфічних інструментів та важелів громадського контролю (бюджетне слухання, публічне звітування, громадське обговорення тощо).

Окрім підсистем управління, які включають методи, важелі та інструменти, необхідно також мати відповідне забезпечення для розробки та реалізації управлінських рішень. Це включає в себе інформаційне забезпечення, таке як фінансова звітність, яка допомагає оцінити поточний стан фінансів та приймати обґрунтовані рішення. Також важливе технічне та кадрове

забезпечення, яке забезпечує необхідні ресурси та експертизу для ефективного управління. Всі ці складові разом створюють середовище, в якому управлінські рішення можуть бути економічно обґрунтованими та дієвими. Таким чином, архітектуру цього механізму можна зобразити наступним чином (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Складові системи управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування

Примітка. Побудовано автором самостійно

Характерною тенденцією сучасного етапу розвитку держави є посилення самостійності місцевого самоврядування, що втілюється у розширення дохідних джерел, які закріплені за територіальними громадами. Завдяки цьому процесу в органів місцевого самоврядування розширюються можливості для самостійного вирішення широкого кола питань місцевого розвитку, оскільки в іншому випадку фінансова самостійність має декоративний характер без реального змісту. При цьому важливо забезпечити провідну роль саме власних доходів

територіальних громад у складі їх фінансових ресурсів, адже тільки вони дають місцевій владі можливість розпоряджатись коштами бюджету у відповідності з інтересами громади. Передача фінансових ресурсів з інших бюджетів зазвичай є наслідком попереднього делегування видаткових повноважень. У цьому випадку органи місцевого самоврядування практично не мають впливу на обсяги та спрямування видатків, виступають виконавцями рішень, прийнятих на інших рівнях публічного управління [21, с.109].

Реформа децентралізації внесла суттєві зміни до процедури формування та використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. Особливо значні новації спостерігаються щодо провідної складової фінансових ресурсів територіальних громад – місцевих бюджетів. Справедливо відмітити, що значна частина територіальних громад, особливо сільських, взагалі не має діючих комунальних підприємств, а тому доходи місцевих бюджетів у цих громадах є єдиною складовою фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування.

У частині формування доходів місцевих бюджетів реформа децентралізації втілилась у податковій децентралізації, що передбачає розширення повноважень місцевої влади щодо самостійного регулювання наповнення місцевих бюджетів за рахунок сплати податків, зборів та обов'язкових платежів [22, с. 6]. Взагалі, податкова децентралізація в Україні передбачає поступовий перехід у взаєминах між органами центральної влади і місцевим самоврядуванням від податкової деконцентрації до деволюції. Податкова деконцентрація передбачає передачу органам місцевого самоврядування прав на отримання частини надходжень від загальнодержавних податків та зборів, при цьому сама місцева влада позбавлена можливості впливати на базу оподаткування, ставки платежів та пільги [22, с.29]. Натомість, деволюція полягає у передачі повноважень органам місцевої влади щодо самостійного коригування складу податкових платежів, визначення їх податкової бази, ставок та критеріїв надання пільг. У теперішній час в Україні органи місцевого самоврядування мають повноваження щодо врегулювання елементів податку на нерухоме майно, земельного податку та орендної плати за землю, єдиного податку. Разом з тим, вони поки позбавлені змоги визначати

склад податкових платежів, зокрема відмовитись від введення місцевих податків (така можливість є тільки стосовно місцевих зборів), а також самостійно вводити у дію податкові платежі на підпорядкованій території (ці повноваження належать до виключної компетенції парламенту).

Підсистема формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування зазнала значних змін у 2014 році, коли були внесені зміни у механізм наповнення місцевих бюджетів. Відповідно до змін у бюджетному законодавстві, було розширено склад джерел доходів місцевих бюджетів за рахунок перерозподілу надходжень від податку на доходи фізичних осіб, екологічного та єдиного податку, державного мита, плати за надання адміністративних послуг. Додатково до цього, було розширено базу оподаткування податком на майно за рахунок його поширення на комерційну нерухомість та автомобілі з великим об'ємом двигуна; введено акцизний податок з роздрібного продажу підакцизних товарів. Позитивною новацією стало закріплення чітких нормативів розподілу надходжень від основних бюджетоформуючих податків за кожним рівнем місцевих бюджетів. Внаслідок цього органи місцевого самоврядування отримали більш чітке уявлення про те, який обсяг надходжень можна очікувати в наступному бюджетному періоді. Відмова від практики «ручного» розподілу податкових надходжень між місцевими бюджетами є значним досягненням реформи децентралізації.

Реформа децентралізації внесла суттєві зміни також у модель фінансового вирівнювання в рамках бюджетних відносин. Діюча система міжбюджетних трансфертів тривалий час зазнавала критики з боку науковців та практиків за її необ'єктивність і дестимулюючий характер. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» [23] було запроваджено новий механізм фінансового вирівнювання податкоспроможності територій, складовими якого є базова та реверсна дотації, а також систему цільових субвенцій з чітким алгоритмом розрахунку. Фінансове вирівнювання проводиться за допомогою двох податків: на прибуток підприємств (10%), що йдуть до обласних бюджетів, та на доходи фізичних

осіб, які спрямовуються до бюджетів міст, районів та областей. Решта податків залишаються на місцях. Горизонтальне вирівнювання полягає в розрахунку базових та реверсних дотацій для місцевих бюджетів, які мають прямі відносини з державним бюджетом [24]. Також правила розрахунку освітньої та медичної субвенцій стали більш прозорими, що дозволило місцевим органам влади самостійніше планувати бюджетні показники. Крім цього, було скасовано практику поділу доходів місцевих бюджетів на два окремі «кошики» [25].

Після вагомих новацій у 2016-2017 рр., в подальші роки вдосконалення підсистеми формування доходів місцевих бюджетів обмежувалось незначними змінами у законодавство щодо справляння окремих податкових платежів. Так, для врахування інтересів територіальних громад, у яких видобувають значний обсяг природних ресурсів (природний газ та нафта) до складу доходів місцевих бюджетів з 2018 року надходить 5% від рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату (крім частини ресурсів, яка видобувається в межах континентального шельфу України та виключної морської економічної зони). З цього нормативу 2% надходить до доходів обласних бюджетів, 3% до бюджетів об'єднаних територіальних громад, а на територіях, де ОТГ не створені – 2% до районних бюджетів та 1% до бюджетів сіл, селищ, міст районного значення. З 2019 року до доходів місцевих бюджетів зараховують 5% від рентної плати за користування надрами для добування не тільки енергетичних ресурсів, а в цілому корисних копалин загальнодержавного значення (крім рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату). А ще з метою відновлення справедливості у формуванні фінансової бази територіальних громад з 2019 року надходження податку з фізичних осіб за здані в оренду земельні ділянки зараховуються до місцевого бюджету за місцезнаходженням орендованої ділянки, а не місцем реєстрації платника податків – орендаря [26]. Це дало змогу врахувати інтереси територіальних громад, значні земельні масиви яких перебувають в оренді у великих аграрних холдингів.

Додатковим підсиленням фінансової бази місцевого самоврядування стало передання у 2018-2019 рр. частини надходжень від сплати акцизного податку з пального. Норматив відрахувань цих платежів до доходів місцевих бюджетів встановлений на рівні 13,44%, однак їх розподіл між конкретними громадами здійснюється урядом за підсумками оцінювання динаміки ринку пального та частки у цьому обсязі відповідної територіальної громади. Внаслідок цього, надходження з цього джерела є слабко прогнозованими за обсягом.

Кардинальні перетворення в останні роки спостерігались у підсистемі використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування – перехід місцевих бюджетів на програмно-цільовий підхід до виконання, який передбачає розподіл усіх видатків у розрізі бюджетних програм. Даний підхід змінив саму сутність бюджетного процесу, створив необхідні умови для гарантування його ефективності, оскільки первинним етапом формування видаткової частини бюджету має бути з'ясування результатів, яких територіальна громада має досягти у наступному бюджетному році. Після цього здійснюється оцінка обсягу фінансових ресурсів, які необхідно мобілізувати для досягнення намічених результатів. Такий підхід до використання бюджетних коштів має на меті усунення звичної вітчизняної практики «освоєння коштів», коли ефективним вважали таке виконання бюджету, якщо усі намічені видатки були проведені у повному обсязі, без огляду на результати. Головними компонентами програмно-цільового методу виконання бюджетів за видатками є попередній прорахунок їхнього обсягу, узгодження із стратегічними напрямами розвитку територіальної громади, планування інвестиційної діяльності за рахунок коштів бюджету на тривалу перспективу; аналіз та відстеження виконання бюджету, високий рівень прозорості дій владних органів і залучення громадського сектору до обговорення та ухвалення управлінських рішень. Завдяки високому ступеню транспарентності управління фінансовими ресурсами досягається підвищення відповідальності усіх сторін, залучених у бюджетний процес за ефективне використання бюджетних коштів та його результати.

Важливою запорукою ефективності функціонування програмно-цільового підходу до виконання місцевих бюджетів є надання організаційно-економічної самостійності бюджетним установам. Бюджетні установи трансформуються у автономні некомерційні підприємства, які мають право на укладання угод з іншими суб'єктами господарювання, взяття позики, самостійного управління активами, які знаходяться у їхньому власному розпорядженні. Така фінансова автономія стимулює керівництво закладів соціальної сфери до підвищення якості суспільних послуг, ефективного використання коштів, оскільки у роботу цих установ впроваджено елементи ринкової конкуренції.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи результати дослідження сутнісно-теоретичних підвалин формування й використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, маємо можливість зробити такі висновки:

– економічний та соціальний розвиток територіальних громад невід'ємно пов'язаний із необхідністю мобілізації значних обсягів фінансових ресурсів, які є матеріальним вираженням місцевих фінансів та створюють фінансове підґрунтя для реалізації місцевою владою завдань та цілей, визначених для неї територіальною громадою;

– фінансові ресурси органів місцевого самоврядування – це грошові засоби, які акумулюються внаслідок розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту та використовуються для виконання владних функцій;

– до складу фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування доцільно зараховувати: надходження місцевих бюджетів, фінансові ресурси бюджетних установ організацій і підприємств комунальної форми власності (крім надходжень з місцевого бюджету), гранти, надані органам місцевого самоврядування, цільову фінансову допомогу зарубіжних країн;

– сутність управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування доцільно розкривати у вузькому та широкому розумінні. Відповідно до першого підходу, суб'єктами управління фінансовими ресурсами виступають органи виконавчої влади, а саме управління передбачає діяльність щодо планування та виконання місцевих бюджетів, аналізу та контролю за виконанням фінансових планів комунальних підприємств. Згідно широкого підходу, управління фінансовими ресурсами місцевого самоврядування здійснюють не тільки органи влади, але й фізичні та юридичні особи (підприємства і домогосподарства), які непрямо здійснюють вплив на процес формування та використання фінансових ресурсів у громаді;

– механізм формування і використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування має складну будову та об'єднує наступні підсистеми: підсистему формування фінансових ресурсів органу місцевого самоврядування; підсистему використання цих фінансових ресурсів; підсистему контролю за формуванням і використанням фінансових ресурсів. Кожна із вказаних підсистем характеризується певним набором методів, важелів та інструментів, за допомогою яких органи управління мають можливість впливати на об'єкт управління, а саме фінансові ресурси територіальних громад.

РОЗДІЛ 2
ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
(на прикладі бюджету Тернопільської міської територіальної громади)

2.1 Оцінка доходів бюджету Тернопільської МТГ

Ефективне місцеве самоврядування є ключовою складовою успішного розвитку держави. Для забезпечення своїх функцій та задоволення потреб населення громади органи місцевого самоврядування потребують достатніх фінансових ресурсів, основним джерелом яких є доходи місцевих бюджетів, які спрямовуються на освіту, медицину, культурні заходи, благоустрій та економічний розвиток, впливаючи на рівень життя мешканців.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, до доходів бюджету включаються всі види доходів, які надходять без умов повернення і обумовлені чинним законодавством. Це охоплює податки, не податкові надходження та інші внески. Також до доходів бюджету входять грошові перекази від інших бюджетів, платежі за надані адміністративні послуги та власні прибутки бюджетних установ [27].

Крім того, Бюджетним кодексом України визначено, що місцевий бюджет розподіляється на загальний та спеціальний фонди. Загальний фонд фінансує поточні потреби, передбачені поточними фінансовими планами, тоді як спеціальний фонд має конкретне цільове спрямування. Структура доходів обох фондів місцевих бюджетів розглянута в статтях 64-69 Бюджетного кодексу України [27].

Доходи бюджету Тернопільської міської територіальної громади (далі – МТГ) на 2024 рік передбачені в сумі 3402,35 млн. грн., з них по загальному фонду – 3294,28 млн. грн. і по спеціальному фонду – 108,07 млн. грн., тоді як в 2023 році було передбачено доходи у сумі 3676,79 млн. грн., в тому числі

доходи загального фонду міського бюджету 3465,52 млн. грн., доходи спеціального фонду міського бюджету 211,27 млн. грн. [28].

Проаналізуємо динаміку та структуру доходів бюджету Тернопільської МТГ за 2020-2022 рр. (табл. 3.1).

Таблиця 2.1

Динаміка та структура доходів бюджету Тернопільської МТГ за 2020-2022 рр.

Показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	Обсяг, тис. грн.	Питома вага, %	Обсяг, тис. грн.	Питома вага, %	Обсяг, тис. грн.	Питома вага, %
Загальний фонд						
Податкові надходження, в т.ч.:	**1588575,7**	**68,3**	**1992825,3**	**56,6**	**2434491,0**	**80**
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	1042119,7		1323529,0		1730959,0	
Збори за спеціальне використання природніх ресурсів	96,9		199,2		239,3	
Внутрішні податки на товари та послуги	132277,5		159537,3		163280,1	
Місцеві податки і збори	414081,7		509559,7		540012,6	
Неподаткові надходження, в т.ч.:	**30061,7**	**1,3**	**39887,4**	**1,1**	**59772,2**	**2**
Доходи від власності і підприємницької діяльності	8616,5		16498,1		27347,0	
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	18589,2		22767,3		30811,2	
Інші неподаткові надходження	2856,0		621,9		1614,0	
Офіційні трансферти, в т.ч.:	**707357,2**	**30,4**	**1488124,9**	**42,3**	**546184,9**	**18**
Субвенції з держ. бюджету	630662,8		1437072,2		513078,9	
Дотації з місц.бюджетів ін. місц. бюджетам	12654,5		7789,3		5252,9	

Продовження Таблиці 2.1

Субвенції з місц.бюджетів ін. місц.бюджетам	64039,9		43263,4		27853,1	
Разом доходів фонду	**2325995,5**	**100**	**3520837,6**	**100**	**3040448,1**	**100**
Спеціальний фонд						
Податкові надходження, в т.ч.:	**667,6**	**0,6**	**732,9**	**0,5**	**882,0**	**0,9**
Екологічний податок	667,6		732,0		882,0	
Збір за забруднення навкол. природного середовища	0		0,9		0,0	
Неподаткові надходження, в т.ч.:	**96350,8**	**83,1**	**115950,7**	**77,4**	**87896,2**	**86,6**
Надходження коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва	70,4		34,7		0,0	
Інші неподаткові надходження	36370,2		50718,1		10542,1	
Власні надходження бюджетних установ	59910,3		65197,9		77354,1	
Доходи від операцій з капіталом, в т.ч.:	**10776,0**	**9,3**	**23713,2**	**15,8**	**7031,8**	**7**
Надходження від відчуження майна, що знаходиться у комунальній власності	3096,6		19262,6		1851,3	
Кошти від продажу землі	7679,4		4450,6		5180,5	
Офіційні трансферти	**368,6**	**0,3**	**477,4**	**0,3**	**0**	**0**
Цільові фонди	**7808,2**	**6,7**	**8872,5**	**6**	**5615,5**	**5,5**
Разом доходів фонду	**115971,2**	**100**	**149746,8**	**100**	**101425,5**	**100**
ВСЬОГО ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ	**2441966,8**		**3670584,4**		**3141873,6**	

Примітка. Розраховано за даними [29]

Аналізуючи таблиці 2.1. можемо побачити, що найбільшу питому вагу дохідної частини бюджету Тернопільської МТГ займають такі джерела:

- *загальний фонд*: податкові надходження (в 2020 році – 68,3%, 2021 році – 56,6%, в 2022 році – 80%) та офіційні трансферти (в 2020 році – 30,4%, в 2021 році – 42,3%, в 2022 році – 18%).

– *спеціальний фонд*: неподаткові надходження (в 2020 році – 83,1%, в 2021 році – 77,4%, в 2022 році – 86,6%) та доходи від операцій з капіталом (в 2020 році – 9,3%, в 2021 році – 15,8%, в 2022 році – 7%).

Таким чином, можемо спостерігати тенденцію до зростання питомої ваги майже всіх показників доходів бюджету Тернопільської МТГ та стійке зниження офіційних трансфертів, що являється ознакою формування власних доходів місцевих бюджетів.

Додатково проаналізуємо найбільш вагомі джерела наповнення доходів бюджету Тернопільської МТГ за останній аналізований рік. Зокрема, динаміка та структура податкових надходжень дохідної частини бюджету Тернопільської МТГ за 2020-2022 рр. висвітлена у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка та структура податкових надходжень бюджету Тернопільської МТГ за 2020–2022 рр.

Показники	**Роки**					
	2020		**2021**		**2022**	
	тис. грн.	питома вага,%	тис. грн.	питома вага,%	тис. грн.	питома вага,%
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	1042119,7	65,57	1323529	66,39	1730959	71,08
Збори за спеціальне використання природніх ресурсів	96,9	0,01	199,2	0,01	239,3	0,01
Внутрішні податки на товари та послуги	132277,5	8,32	159537,3	8	163280,1	6,70
Місцеві податки і збори	414081,7	26,05	509559,7	25,56	540012,6	22,17
Екологічний податок	667,6	0,04	732,9	0,04	882	0,04
Збір за забруднення навкол. природного середовища	0	0	0,9	0	0	0
Разом надходжень	**1589243,4**	**100**	**1993559**	**100**	**2435373**	**100**

Примітка. Складено та розраховано за даними [29]

Так, серед податкових надходжень найбільшу питому вагу мають податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості, а саме: в 2020 році – 65,57%, 2021 році – 66,39%, в 2022 році – 71,08%. Дещо менша частка у місцевих податків і зборів (в 2020 році – 26,05%, 2021 році – 25,56%, в 2022 році – 22,17%). Внутрішні податки на товари та послуги займають в 2020 р. – 8,32%, в 2021 р. – 8%, в 2022 р. – 6,70% у загальній структурі податкових надходжень. Незначна частка відводиться екологічному податку та зборам за спеціальне використання природніх ресурсів – 0,04% та 0,01% за весь аналізований період відповідно. У 2021 р. є надходження від збору за забруднення навколишнього природного середовища і його питома вага становить 0,9%.

Окрім цього, структура податкових надходжень дохідної частини бюджету Тернопільської МТГ за 2022 рр. зображена на рис. 2.1.

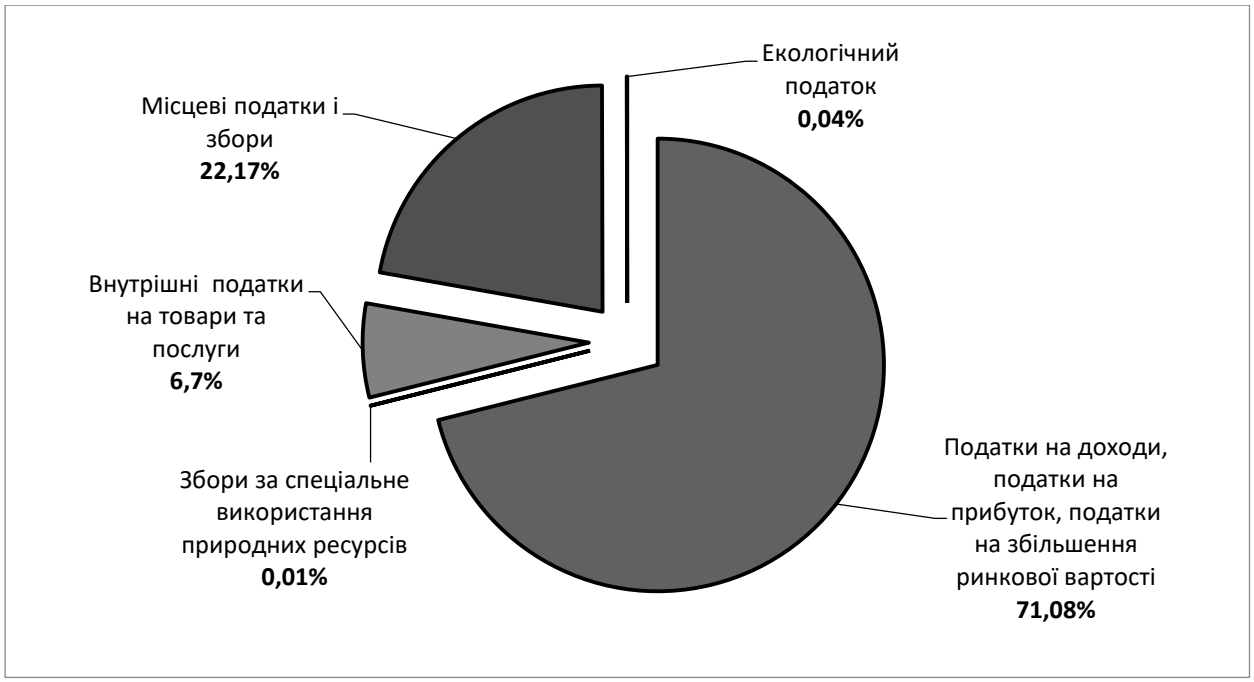

Рис. 2.1. Структура податкових надходжень дохідної частини бюджету Тернопільської МТГ у 2022 р., %

Примітка. Побудовано за даними [29]

Як видно із показників, представлених на рис. 2.1, серед податкових надходжень дохідної частини бюджету Тернопільської МТГ у 2022 р. займають левову частку податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості та становлять 71,08%. Дещо менша частка належить місцевим податкам і зборам – 22,17% загального обсягу податкових надходжень, а от питома вага внутрішніх податків на товари та послуги складає 6,7%. Зовсім незначна частка припадає на екологічний податок і на збори за спеціальне використання природних ресурсів – 0,04% та 0,01% відповідно.

Також необхідно розглянути неподаткові надходження дохідної частини бюджету Тернопільської МТГ у 2022 р. (рис. 2.2). Для того аби визначити яке саме джерело неподаткових надходжень є найбільш важливим в їхній загальній структурі, знайдемо питому вагу кожного із них (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка та структура неподаткових надходжень бюджету Тернопільської МТГ за 2020–2022 рр.

Показники	**Роки**					
	2020		**2021**		**2022**	
	тис. грн.	питома вага,%	тис. грн.	питома вага,%	тис. грн.	питома вага,%
Доходи від власності і підприємницької діяльності	8616,5	6,82	16498,1	10,59	27347	18,52
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	18589,2	14,71	22767,3	14,61	30811,2	20,87
Власні надходження бюджетних установ	59910,3	47,40	65197,9	41,84	12156,1	8,23
Надходження коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва	70,4	0,06	34,7	0,03	—	—
Інші неподаткові надходження	39226,2	31,03	51340	32,95	77354,1	52,38
Разом надходжень	**126412,6**	**100**	**155838,0**	**100**	**147668,4**	**100**

Примітка. Складено та розраховано за даними [29]

Найбільшу частку в структурі неподаткових надходжень бюджету громади займають власні надходження бюджетних установ (в 2020 році – 47,40%, 2021 році – 41,84%, в 2022 році – 8,23%). Дещо менша питома вага належить іншим неподатковим надходженням, а саме: в 2020 році – 31,03%, 2021 році – 32,95%, в 2022 році – 52,38%. Адміністративним зборам та платежам, доходам від некомерційного та побічного продажу відводиться у 2020 р. – 14,71%, у 2021 р. – 14,61%, у 2022 р. – 20,87%. Найменшою питомою вагою володіють доходи від власності і підприємницької діяльності: в 2020 році – 6,82%, 2021 році – 10,59%, в 2022 році – 18,52%. Спостерігаємо надходження коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва лише за 2020-2021 рр., частка яких у загальній структурі неподаткових надходжень становить 0,06% та 0,03% відповідно.

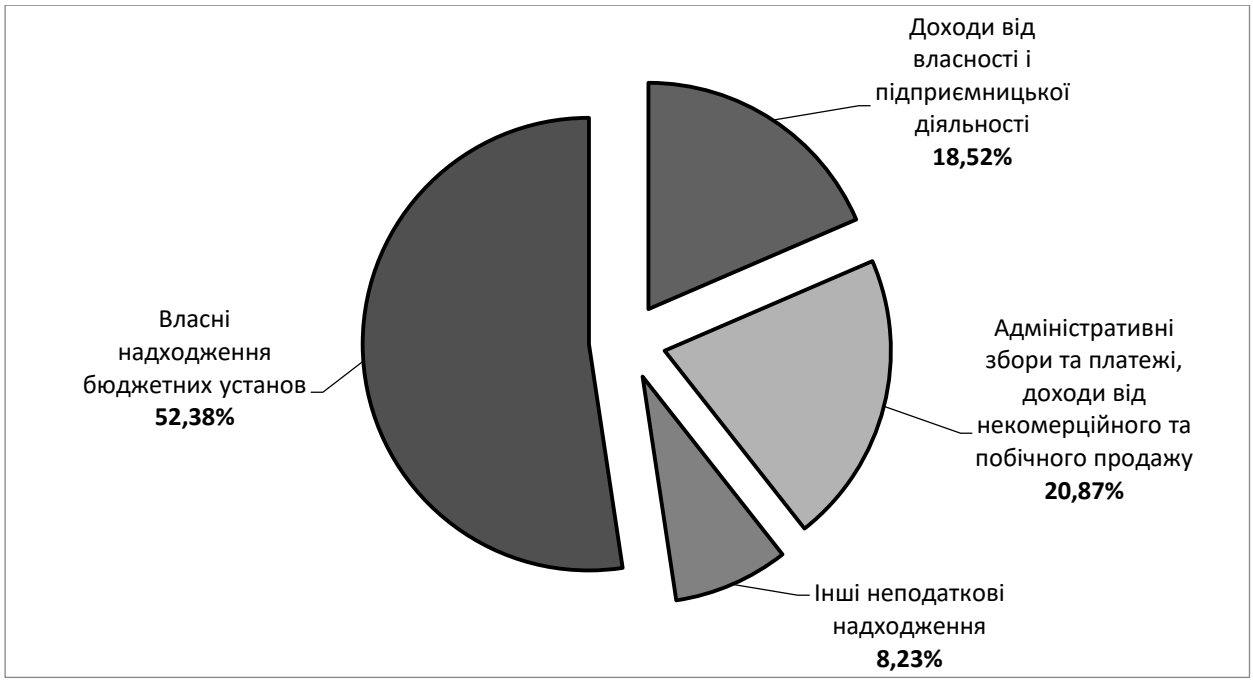

Рис. 2.2. Структура неподаткових надходжень дохідної частини бюджету Тернопільської МТГ у 2022 р., %

Примітка. Побудовано за даними [29]

Отже, серед неподаткових надходжень дохідної частини бюджету громади у 2022 р. переважали власні надходження бюджетних установ – 52,38%. Питома вага адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційного та побічного продажу становить 20,87%. Дещо меншою є частка доходів від власності і підприємницької діяльності за аналізований період – 18,52%. А от найменша частка припадає на інші неподаткові надходження – 8,23%.

Таблиця 2.4

Динаміка обсягів доходів бюджету Тернопільської МТГ за 2020-2022 рр.

Показники	**2020 р.**	**2021 р.**	**2022 р.**
Обсяг доходів, тис. грн.	2441966,8	3670584,4	3141873,6
Абсолютний приріст, тис. грн.	—	1228617,6	-528710,8
Темп зростання, %	—	150,3	85,6

Примітка. Розраховано за даними [29]

Дані таблиці 2.4. свідчать про тенденцію зменшення обсягів доходів бюджету Тернопільської МТГ. Попри зростання у 2021 р. на 50,3% або 1228617,6 тис. грн. бачимо зменшення на 14,4% або 528710,8 тис. грн. вже у наступному році. Власне, відповідним є значення темпу зростання.

Проаналізуємо, яким чином виконувались показники доходів бюджету Тернопільської МТГ за період 2020-2022 рр. (табл. 2.5).

Таким чином, аналіз даних таблиці 2.5. показує, що дохідна частина бюджету Тернопільської МТГ в 2021 р. у порівняні із 2020 р. збільшилась на 1228617,6 тис. грн. або на 50,3%. Зокрема, основною причиною зростання є збільшення обсягу офіційних трансфертів (загальний фонд: на 780767,7 тис. грн. або ж він зріс в 2 рази; спеціальний фонд: на 108,8 тис. грн. або 29,5%). Так, серед аналізованої статті дохідної частини загального фонду бюджету найбільшого зростання зазнали субвенції з державного бюджету (806409,4 тис. грн. або збільшення в 2,5 рази).

Окрім цього, можемо спостерігати позитивну динаміку до збільшення неподаткових надходжень як загального (на 9825,7 тис. грн. або 32,7%), так і

спеціального (на 19599,9 тис. грн. або 20,3%) фондів дохідної частини бюджету. Так, у 2021 р. зростання зазнали доходи від власності і підприємницької діяльності – на 7881,6 тис. грн. або 91,5%;адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу – на 4178,1 тис. грн. або 22,5%; власні надходження бюджетних установ – на 5287,6 тис. грн. або 8,8%. Неоднозначна тенденція щодо динаміки інших неподаткових надходжень: зменшення за загальним фондом – на 2234,1 тис. грн. або 78,2% та одночасне збільшення за спеціальним фондом – на 14347,9 тис. грн. або 39,4%.

Таблиця 2.5

Виконання дохідної частини бюджету Тернопільською МТГ за період 2020-2022 рр.

Показники	**2020 р.**	**2021 р.**	**2022 р.**	**% виконання 2021 р. до 2020 р.**	**% виконання 2022 р. до 2021 р.**
	Обсяг, тис. грн.	Обсяг, тис. грн.	Обсяг, тис. грн.		
Загальний фонд					
Податкові надходження, в т.ч.:	**1588575,7**	**1992825,3**	**2434491,0**	**125,4**	**122,2**
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	1042119,7	1323529,0	1730959,0	127	130,8
Збори за спеціальне використання природніх ресурсів	96,9	199,2	239,3	в 2 рази	120,1
Внутрішні податки на товари та послуги	132277,5	159537,3	163280,1	120,6	102,3
Місцеві податки і збори	414081,7	509559,7	540012,6	123,1	106,0
Неподаткові надходження, в т.ч.:	**30061,7**	**39887,4**	**59772,2**	**132,7**	**149,9**
Доходи від власності і підприємницької діяльності	8616,5	16498,1	27347,0	191,5	165,8
Адмінзбори та платежі, доходи від некомерц. та побічного продажу	18589,2	22767,3	30811,2	122,5	135,3

Продовження Таблиці 2.5

Інші неподаткові надходження	2856,0	621,9	1614,0	21,8	в 2 рази
Офіційні трансферти, в т.ч.:	**707357,2**	**1488124,9**	**546184,9**	**в 2 рази**	**36,7**
Субвенції з держ. бюджету	630662,8	1437072,2	513078,9	в 2,5 разів	36,7
Дотації з місц.бюджетів ін.місц.бюджетам	12654,5	7789,3	5252,9	61,6	67,4
Субвенції з місц.бюджетів ін. місц. бюджетам	64039,9	43263,4	27853,1	67,6	64,4
Разом доходів фонду	**2325995,5**	**3520837,6**	**3040448,1**	**151,4**	**86,4**
Спеціальний фонд					
Податкові надходження, в т.ч.:	**667,6**	**732,9**	**882,0**	**109,8**	**120,3**
Екологічний податок	667,6	732,0	882,0	109,8	120,3
Збір за забруднення навкол. природного середовища	0	0,9	0	0	0
Неподаткові надходження, в т.ч.:	**96350,8**	**115950,7**	**87896,2**	**120,3**	**75,8**
Надходження коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва	70,4	34,7	0,0	49,3	0
Інші неподаткові надходження	36370,2	50718,1	10542,1	139,4	20,8
Власні надходження бюджетних установ	59910,3	65197,9	77354,1	108,8	118,6
Доходи від операцій з капіталом, в т.ч.:	**10776,0**	**23713,2**	**7031,8**	**в 2 рази**	**29,7**
Надходження від відчуження майна, що знаходиться у комунальній власності	3096,6	19262,6	1851,3	в 6 разів	9,6
Кошти від продажу землі	7679,4	4450,6	5180,5	58	116,4
Офіційні трансферти	**368,6**	**477,4**	0	**129,5**	**0**
Цільові фонди	**7808,2**	**8872,5**	**5615,5**	**113,6**	**63,3**
Разом доходів фонду	**115971,2**	**149746,8**	**101425,5**	**129,1**	**67,7**
ВСЬОГО ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ	**2441966,8**	**3670584,4**	**3141873,6**	**150,3**	**85,6**

Примітка. Розраховано за даними [29]

Дещо повільніша динаміка до зростання у податкових надходжень дохідної частини бюджету громади (табл. 2.5). Зокрема, за загальним фондом бюджету їхній обсяг збільшився на 404249,6 тис. грн. або 25,4%, основним фактором чого є зростання надходжень зборів за спеціальне використання природніх ресурсів в 2 рази (на 102,3 тис. грн). Інші статті також зазнали позитивної тенденції, а саме: податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості – 281409,3 тис. грн. або 27%; місцеві податки і збори – 95478 тис. грн. або 23,1%; внутрішні податки на товари та послуги – 27259,8 тис. грн. або 20,6%. Щодо спеціального фонду, то відбувається зростання обсягу екологічного податку на 64,4 тис. грн. (9,8%). Зазначу, що у 2021 р. є надходження від збору за забруднення навколишнього природного середовища у розмірі 0,9 тис. грн., однак в інші аналізовані роки його обсяг нульовий.

Особливу увагу необхідно звернути на доходи від операцій з капіталом, оскільки зростання саме цього джерела є найбільшим – в 2 рази (12937,2 тис. грн). А зокрема, відбулось збільшення надходжень від відчуження майна, що знаходиться у комунальній власності, в 6 разів (16166 тис. грн.) та зменшення обсягу коштів від продажу землі на 3228,8 тис. грн. або 42%.

У 2022 р. доходи бюджету Тернопільської МТГ зменшились, основною причиною такого явища є тенденція до зменшення обсягу офіційних трансфертів загального фонду на 941940 тис. грн. (63,3%). Зокрема, з них бачимо різке скорочення субвенцій з державного бюджету, а саме на 923993,3 тис. грн. (63,3%). Дещо меншого зниження зазнали дотації з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам (на 2536,4 тис. грн. або 32,6%) та субвенції з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам (на 15410,3 тис. грн. або 35,6%).

Крім цього, на зменшення дохідної частини спеціального фонду бюджету Тернопільської МТГ у 2022 р. вплинуло зниження обсягу неподаткових надходжень (на 28054,5 тис. грн. або 24,2%) та доходів від операцій з капіталом (на 16681,4 тис. грн. або 70,3%). Так, серед неподаткових надходжень

припинили приносити надходження кошти від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, а також зменшили свій розмір інші неподаткові надходження – на 40176 тис. грн.. або 79,2%. Щодо доходів від операцій з капіталом, то найбільшого скорочення зазнало лише одне джерело – надходження від відчуження майна, що знаходиться у комунальній власності (на 17411,3 тис. грн. або 90,4%).

Позитивну динаміку до зростання спостерігаємо у податкових надходжень як загального (податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості – на 407430 тис. грн. або 30,8%; збори за спеціальне використання природніх ресурсів – на 40,1 тис. грн. або 20,1%; внутрішні податки на товари та послуги – 3742,8 тис. грн. або 2,3%; місцеві податки і збори – на 30452,9 тис. грн. або 6%), так і спеціального фондів дохідної частини бюджету (екологічний податок – 150 тис. грн. або 20,3%).

Також відбулось значне зростання неподаткових надходжень загального фонду бюджету (на 19884,8 тис. грн. або 49,9%), а саме:

– доходи від власності і підприємницької діяльності – на 10848,9 тис. грн. або 65,8%;

– адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу – на 8043,9 тис. грн. або 35,3%;

– інші неподаткові надходження – в 2 рази або 992,1 тис. грн.

Отже, аналізуючи виконання дохідної частини бюджету Тернопільської МТГ за 2020-2022 рр., можемо зробити висновок, що впродовж аналізованого періоду спостерігається динаміка зростання надходжень як податкових, так і неподаткових. Варто зауважити, що відсоток зростання двох є майже однаковим. Найбільш позитивним явищем аналізованого періоду є зменшення частки офіційних трансфертів, що є важливим питанням у контексті децентралізації бюджетної системи. При цьому спостерігається підвищення ролі власних та закріплених доходів у формуванні фінансової бази місцевого самоврядування, а значення фінансової допомоги з боку інших органів влади поступово знижуються. Разом з тим, проведений аналіз вказав на наявні резерви

подальшого нарощування власних доходів громади, які пов’язані, перш за все, із розвитком місцевої економіки та сприянням підприємницькій активності, що може дати значний приріст податкових надходжень. Також додатковим джерелом доходів для бюджету може стати розширенням переліку платних адміністративних послуг, які надаються мешканцям територіальної громади.

2.2 Оцінка видатків бюджету Тернопільської МТГ

Формування видатків органів місцевого самоврядування здійснюється у відповідності до видаткових повноважень, закріплених за ними Бюджетним кодексом України. Головна ідея, яка покладена в основу розмежування видатків між бюджетами різного рівня полягає у тому, щоб закріпити за органами місцевого самоврядування саме ті функції, які вони спроможні виконувати належним чином. Фінансування витрат місцевих бюджетів нерозривно пов'язане з виконанням Державного бюджету України, оскільки значна частина витрат місцевих владних органів фінансується за допомогою трансфертів із державного та вищестоячих місцевих бюджетів. Зрозуміло, що обсяги видатків місцевих бюджетів перебувають у тісному зв’язку з їхніми доходами, оскільки саме від останніх залежать фінансові можливості органів місцевого самоврядування. Чим більш розвинутою є територіальна громада, тим більшими можливостями вона володіє у фінансуванні пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку. Примітно, що із проведенням реформи децентралізації ця закономірність виявляється усе більш чітко, оскільки роль власних та прирівняних до них доходів як фінансового ресурсу для здійснення повноважень органу місцевого самоврядування неухильно підвищується.

Внаслідок децентралізації на рівень місцевих органів влади передані такі повноваження, які впродовж багатьох років традиційно фінансувались в повному обсязі із державного бюджету. В теперішній час місцева влада наділена повноваженнями здійснювати фінансування заходів із зміцнення

матеріальної бази освітніх, медичних та культурно-мистецьких закладів, тобто створення належних умов для надання відповідних суспільних послуг. Держава залишила за собою виключно зобов'язання щодо фінансування оплати праці фахівців, які надають відповідні послуги (педагогічний, медичний персонал), інші види видатків на соціальну сферу передані до компетенції місцевих органів влади.

Формування видаткової частини бюджетів місцевого самоврядування в теперішній час здійснюється у відповідності до програмно-цільового методу бюджетування, коли усі кошти місцевого бюджету розподілені між бюджетними програмами з різних напрямів соціально-економічного розвитку. Використання програмно-цільового підходу передбачає застосування базових компонентів методології, таких як якісне планування показників соціально-економічного розвитку (відображене у стратегічних документах розвитку територіальної громад та програмах соціально-економічного розвитку); середньострокове планування бюджетних показників; дієву систему моніторингу й оцінювання результатів виконання бюджетних програм; залучення громадського сектору до ухвалення бюджетних рішень за допомогою поліпшення доступності інформації про бюджет. Показники обсягів та структури видатків місцевого бюджету, їх динаміки у розрізі окремих напрямів можуть дати уявлення про пріоритети соціально-економічного розвитку територіальної громади.

Видатки бюджету Тернопільської МТГ на 2024 рік передбачені в сумі 3963,90 млн. грн., з них по загальному фонду – 3049,46 млн. грн. і по спеціальному фонду – 914,44 млн. грн., тоді як в 2023 році було передбачено видатки у сумі 2853,55 млн. грн., в тому числі видатки загального фонду міського бюджету 2356,62 млн. грн., видатки спеціального фонду міського бюджету 496,93 млн. грн. [28].

Обсяг бюджетних витрат був визначений на основі оцінки запитів головних розпорядників коштів, з основним акцентом на соціально-захищені статті, витрати на енергоносії та фінансові можливості міста, враховуючи отримані доходи.

Проаналізуємо динаміку та структуру видатків бюджету Тернопільської МТГ за 2020-2022 рр. (табл. 2.6).

Розглядаючи структуру видатків можемо побачити, що найбільшу питому вагу серед зазначених показників мають видатки на освіту (в 2020 р. – 40%, 2021 р. – 30,8% , в 2022 р. – 42,3%), дещо меншу мають видатки на економічну діяльність (в 2020 р. – 13,5%, в 2021 р. – 24,8% , в 2022 р. – 10%).

Таблиця 2.6

Динаміка та структура видатків бюджету Тернопільської МТГ за 2020-2022 рр. у розрізі статей функціональної класифікації

Показники	**2020 р.**		**2021 р.**		**2022 р.**	
	Обсяг, тис. грн.	Питома вага, %	Обсяг, тис. грн.	Питома вага, %	Обсяг, тис. грн	Питома вага, %
Державне управління	156 757,2	5,8	188 514,8	4,2	212 442,6	6,1
Освіта	1 079 881,1	40	1 395 214,6	30,8	1 481 875,5	42,3
Охорона здоров'я	203 191,3	7,5	98 962,1	2,2	124 764,5	3,6
Соціальний захист та соціальне забезпечення	102 399,5	4	119 033,9	2,6	177 045,9	5,1
Культура і мистецтво	57 733,6	2,1	35 165,4	0,8	38 350,1	1,1
Фізична культура і спорт	44 380,5	1,6	97 295,7	2,2	72 521,2	2,1
Житлово - комунальне господарство	322 436,4	12	346 276,2	7,7	467 256,0	13,3
Економічна діяльність	363 874,4	13,5	1 120 509,2	24,8	350 162,9	10,0
Сільське, лісове, рибне господарство та мисливство	2628,9	0,1	1 024,0	0,0	296,1	0,0
Будівництво та регіональний розвиток	39498	1,5	55 925,9	1,2	35 501,2	1,0
Транспорт та транспортна інфраструктура, дорожнє господарство	170256,4	6,3	922 074,6	20,4	114 138,7	3,3

Продовження Таблиці 2.6

Зв'язок, телекомунікації та інформатика	—	—	1 343,4	0,0	1 931,8	0,1
Інші програми та заходи, пов'язані з економічною діяльністю	151491	5,6	140 141,3	3,1	198 295,0	5,7
Сприяння розвитку малого та середнього підприємництва	–	–	80,0	–	–	–
Інша діяльність	1126,3	0,0	916,8	0,0	114 934,9	3,3
Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру	413,8	0,0	234,6	0,0	88 828,6	2,5
Громадський порядок та безпека	–	–	–	–	25 043,0	0,7
Охорона навколишнього природного середовища	502,2	0,0	72,4	0,0	49,6	0,0
Засоби масової інформації	165	0,0	195,0	0,0	–	–
Обслуговування місцевого боргу	45,3	0,0	414,7	0,0	1 013,7	0,0
Всього видатків:	**2 696 780,9**	**100**	**4 523 394,8**	**100**	**3 504 451,4**	**100**

Примітка. Розраховано за даними [29]

Невелику питому вагу (табл. 2.6.) спостерігаємо у видатків на житлово-комунальне господарство управління (в 2020 р. – 12%, в 2021 р. – 7,7% , в 2022 р. – 13,3%), державне управління (в 2020 р. – 5,8%, в 2021 р. – 4,2% , в 2022 р. – 6,1%), інші програми та заходи, пов’язані з економічною діяльністю (в 2020 р. – 5,6%, в 2021 р. – 3,1%, в 2022 р. – 5.7%), соціальний захист та соціальне забезпечення управління (в 2020 р. – 4%, в 2021 р. – 2,6% , в 2022 р. – 5,1%), охорону здоров’я (в 2020 р. – 7,5%, в 2021 р. – 2,2% , в 2022 р. – 3,6%), фізичну культуру і спорт (в 2020 р. – 1,6%, в 2021 р. – 2,2% , в 2022 р. – 2,1%). Порівняно з останніми незначною є питома вага видатків на: культуру і

мистецтво (в 2020 р. – 2,1%, в 2021 р. – 0,8% , в 2022 р. – 1,1%); будівництво та регіональний розвиток (в 2020 р. – 1,5%, в 2021 році – 1,2% , в 2022 р. – 1%). Неоднозначну тенденцію мають видатки на транспорт та транспортна інфраструктура, дорожнє господарство, питома вага яких щорічно зменшується, а саме в 2020 р. – 6,3%, у 2021 р. – 20,4% , а вже у 2022 р. – 3,3%. Незначну питому вагу (0,1% – 3,3%) мають видатки на сільське, лісове, рибне господарство та мисливство; зв'язок, телекомунікації та інформатику; іншу діяльність; захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; громадський порядок та безпека.

Таблиця 2.7

Динаміка обсягів видатків бюджету Тернопільської МТГ за 2020-2022 рр.

Показники	**2020 р.**	**2021 р.**	**2022 р.**
Обсяг видатків, тис. грн.	**2 696 780,9**	**4 523 394,8**	**3 504 451,4**
Абсолютний приріст, тис. грн.	—	1826613,9	-1018943,4
Темп зростання, %	—	167,7	77,5

Примітка. Розраховано за даними [29]

Аналізуючи дані табл. 2.7. ми можемо спостерігати, що обсяги видатків бюджету Тернопільської МТГ за 2020 – 2022 рр. проявляють неоднозначну тенденцію, а саме: у 2021 р. вони зросли на 1826613,9 тис. грн. та вже в 2022 зменшились з 4523394,8 тис. грн. до 3504451,4 тис. грн. Власне, наслідком даної тенденції обсягу видатків є відповідне значення показників абсолютного приросту та темпу зростання.

Проаналізуємо, яким чином виконувались показники видаткової частини бюджету Тернопільської МТГ за період 2020-2022 рр. (табл. 2.8).

Оцінюючи динаміку виконання видаткової частини бюджету Тернопільської МТГ за період 2020-2022 рр., можна спостерігати тенденцію до зменшення обсягів фінансування потреб територіальної громади. Так, у 2020 р. розмір видатків становив 2696780,9 тис. грн., у 2021 р., в порівнянні з попереднім роком, він зріс на 1826613,9 тис. грн. (67,7%) та у 2022 р. зменшився на 1018943,4 тис. грн. (22,5%).

Таблиця 2.8

Виконання видаткової частини бюджету Тернопільською МТГ за період 2020-2022 рр. у розрізі статей функціональної класифікації

Показники	Обсяг, тис. грн.			% виконання 2021 р. до 2020 р.	% виконання 2022 р. до 2021 р.
	2020 р.	2021 р.	2022 р.		
Державне управління	156 757,2	188 514,8	212 442,6	120,3	112,7
Освіта	1 079 881,1	1 395 214,6	1 481 875,5	129,2	106,2
Охорона здоров'я	203 191,3	98 962,1	124 764,5	48,7	126,1
Соціальний захист та соціальне забезпечення	102 399,5	119 033,9	177 045,9	116,24	148,7
Культура і мистецтво	57 733,6	35 165,4	38 350,1	60,9	109,1
Фізична культура і спорт	44 380,5	97 295,7	72 521,2	в 2 рази	74,5
Житлово-комунальне господарство	322 436,4	346 276,2	467 256,0	107,4	134,9
Економічна діяльність	363 874,4	1 120 509,2	350 162,9	в 3 рази	31,3
Сільське, лісове, рибне господарство та мисливство	2628,9	1 024,0	296,1	39	28,9
Будівництво та регіональний розвиток	39498	55 925,9	35 501,2	141,6	63,5
Транспорт та транспортна інфраструктура, дорожнє господарство	170256,4	922 074,6	114 138,7	в 5 разів	12,4
Зв'язок, телекомунікації та інформатика	—	1 343,4	1 931,8	—	143,8
Інші програми та заходи, пов'язані з економічною діяльністю	151491	140 141,3	198 295,0	92,5	141,5
Сприяння розвитку малого та середнього підприємництва	—-	80,0	—	—	—
Інша діяльність	1126,3	916,8	114 934,9	81,4	в 12 разів
Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру	413,8	234,6	88 828,6	56,7	в 37 разів
Громадський порядок та безпека	—	—	25 043,0	—	—
Охорона навколишнього природного середовища	502,2	72,4	49,6	14,4	68,4

Продовження Таблиці 2.8

Засоби масової інформації	165	195,0	—	118,2	—
Обслуговування місцевого боргу	45,3	414,7	1 013,7	в 9 разів	в 2 рази
Всього видатків:	**2 696 780,9**	**4 523 394,8**	**3 504 451,4**	**167,7**	**77,5**

Примітка. Розраховано за даними [29]

Зокрема, у 2021 р. найбільше зростання відбулось у сфері транспорту та транспортної інфраструктури, дорожнього господарства – на 751818,2 тис. грн. або ж видатки за даною статтею збільшились в 5 разів. Окрім цього, спостерігаємо майже однакову тенденцію до підвищення обсягу видатків на фізичну культуру і спорт в 2 рази (52915,2 тис. грн.) та економічну діяльність в 3 рази (756634,8 тис. грн). Також значним збільшенням супроводжується галузь будівництва та регіонального розвитку – на 16427,9 тис. грн. (41,6%). Оцінюючи виконання видаткової частини бюджету 2021 р., також бачимо:

– зростання на: державне управління (31757,6 тис. грн. або 20,3%), освіту (315333,5 тис. грн. або 29,2%), соціальний захист та соціальне забезпечення (16634,4 тис. грн. або 16,24%), житлово-комунальне господарство (23839,8 тис. грн. або 7,4%), засоби масової інформації (30 тис. грн. або 18,2%);

– зменшення на: охорону здоров’я (104229,2 тис. грн. або 51,3%), культуру і мистецтво (22568,2 тис. грн. або 39,1%), сільське, лісове, рибне господарство та мисливство (1604,9 тис. грн. або 61%), інші програми та заходи, пов'язані з економічною діяльністю (11349,7 тис. грн. або 7,5%), іншу діяльність (209,5 тис. грн. або 18,6%), захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (179,2 тис. грн. або 43,3%), охорону навколишнього природного середовища (429,8 тис. грн. або 85,6%).

Аналізуючи видатки бюджету за 2022 р., можемо спостерігати збільшення їх обсягу майже у всіх сферах, окрім видатків на фізичну культуру і спорт (24774,5 тис. грн. або 25,5%), будівництво та регіональний розвиток (20424,7 тис. грн. або 36,5%), охорона навколишнього природного середовища (22,8 тис. грн. або 31,6%). Окрім цього, відбулось різке скорочення видатків у

таких сферах, як: економічна діяльність (770346,3 тис. грн. або 68,7%), сільське, лісове, рибне господарство та мисливство (727,9 тис. грн. або 71%), транспорт та транспортна інфраструктура, дорожнє господарство (21636,2 тис. грн. або 10,9%).

Отже, аналіз видатків бюджету Тернопільської МТГ, засвідчив, що впродовж останніх років спостерігається приріст фінансування майже за усіма функціональними напрямами відповідальності органу місцевого самоврядування, незважаючи на незначне зменшення у 2022 році. Втім, основний внесок у збільшення видатків бюджету громади здійснює зростання фінансування соціальної сфери, тоді як показники видатків на підтримку економіки, благоустрій тощо залишаються не значними.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи аналіз практики формування і використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування в Україні на прикладі бюджету Тернопільської МТГ, можемо констатувати наступне:

– за аналізом дохідної частини бюджету громади за 2020-2022 рр. видно, що надходження зростали як від податків, так і від інших джерел. Цей ріст майже однаковий для обох типів доходів. Зменшення частки офіційних трансфертів виявляється як позитивне явище у контексті децентралізації бюджетної системи. Аналіз також вказує на можливості збільшення власних доходів громади через розвиток місцевої економіки та розширення переліку платних адмінпослуг;

– аналіз динаміки та структури міжбюджетних трансфертів бюджету громади з 2020 по 2022 рр. показав стабільне зменшення їх обсягу з кожним роком. Це свідчить про зростання фінансової самодостатності місцевих органів самоврядування, а також відображає ефективне використання місцевих ресурсів та збільшення їх власних надходжень. Такий розвиток має важливе значення в

контексті децентралізації, оскільки він підтверджує роль місцевих бюджетів в системі самоврядування;

– аналіз видатків бюджету громади показує, що протягом останніх років відбувається зростання фінансування майже за всіма напрямами діяльності місцевого самоврядування, хоча є невелике зменшення у 2022 році. Однак основний приріст видатків спостерігається у соціальній сфері, в той час як витрати на підтримку економіки, благоустрій та інші напрямки залишаються незначними.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

3.1. Зарубіжний досвід управління фінансовими ресурсами місцевого самоврядування та можливості його імплементації у вітчизняну практику

Сучасний етап розвитку провідних країн світу характеризується демократизацією та децентралізацією влади. Це означає передачу владних повноважень на місцевий рівень та активне залучення громадськості до управління публічними фінансами. Органи місцевого самоврядування в цивілізованих країнах мають широкий спектр повноважень, які стосуються забезпечення прав і свобод людини, підтримки добробуту та задоволення особистих і групових потреб. Адже серед владних інститутів саме органи місцевого самоврядування є «найбільш наближеними до повсякденних і глобальних проблем життя населення, економічного та соціального розвитку територіальних громад» [30, с.84]. Однак, якість виконання владних повноважень органами місцевого самоврядування залежить не лише від кваліфікації працівників, але й від наявності необхідних фінансових ресурсів. Більшість фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування зосереджена у місцевих бюджетах, які є основою для реалізації їхніх завдань та цілей. У контексті цього, децентралізація влади перш за все означає, що бюджетні рішення тепер приймаються на місцевому рівні, з урахуванням місцевих потреб та пріоритетів, для забезпечення населення благами та послугами.

У країні організація бюджетних відносин залежить від багатьох чинників, таких як державний устрій, розподіл владних повноважень, рівень соціально-економічного розвитку та традиції місцевого самоврядування. Міжбюджетні відносини можуть базуватися на двох основних моделях: бюджетному федералізмі та бюджетному унітаризмі. У першому випадку владні

повноваження розділяються між центральною владою та місцевим самоврядуванням, що передбачає перерозподіл бюджетних ресурсів між рівнями бюджетної системи і регіонами. Така модель характерна для країн з федеративним устроєм, таких як США, Швейцарія, Німеччина та інші. У другому випадку, що характерний для країн з унітарним державним устроєм, владні повноваження переважно делегуються від центральної влади до її територіальних підрозділів (Данія, Болгарія, Італія, Польща, Франція та інші). Ці системи міжбюджетних відносин також можуть виявляти інші аспекти бюджетної децентралізації, а саме:

– децентралізація доходів, яка означає передачу права на отримання власних доходів місцевим органам влади. Ці доходи повинні бути достатніми для забезпечення виконання покладених на місцеву владу обов'язків. Це також включає повноваження щодо визначення місцевих податків та зборів, їх ставок та об'єктів оподаткування, а також надання податкових пільг та інших пільг;

– децентралізація видатків бюджету, що розширює повноваження місцевого самоврядування, передаючи їм більше влади у регулюванні соціально-економічного розвитку територіальної громади через делегування їм додаткових функцій у галузі витрат бюджету;

– процедурна та організаційна самостійність передбачає, що відповідальність за формування, затвердження та виконання фінансових планів, кошторисів і бюджетів на місцевому рівні покладається на певний орган чи посадову особу, яка несе відповідальність за їх належне виконання [31, с. 79].

Питання децентралізації доходів є складним, оскільки потрібно зберігати певний рівень централізації оподаткування, щоб уникнути небажаної податкової конкуренції між регіонами і використовувати ефект економії масштабу в податковому адмініструванні. Велика самостійність регіонів у встановленні податків і ставок може спонукати до заниження податкового навантаження для приваблення інвесторів, що може призвести до зниження доходів місцевих бюджетів та ускладнити фінансування соціально-економічного розвитку. В умовах високої різниці у потенціалі формування доходів між регіонами, велика

децентралізація установлення податкових правил може збільшити розрив у рівні економічного розвитку і добробуту. Коли високий рівень децентралізації доходів поєднується з децентралізацією видатків, може виникнути ефект «бюджетного розриву», коли частина видатків не має достатнього фінансового забезпечення. Більшість розвинених країн, незважаючи на тенденції до загальної демократизації управління та децентралізації владних повноважень у фінансовій сфері, фінансують значну частину місцевих видатків за рахунок міжбюджетних трансфертів. Можливості встановлення податкових ставок місцевими органами влади обмежені регулятивами. Наприклад, у країнах ОЕСР середній рівень міжбюджетних трансфертів, які становлять доходи місцевих бюджетів, перевищує 40%, а в деяких країнах, таких як Ірландія, Велика Британія та Італія, цей показник ще вищий.

Зважаючи на ключове значення податкових надходжень у формуванні доходів місцевих бюджетів, децентралізація в цій області передбачає передачу більшої автономії та повноважень у сфері оподаткування. У світовій практиці існують три підходи до децентралізації податкових повноважень:

– повне розділення об’єктів оподаткування між органами державної влади та органами місцевого самоврядування відповідно до принципу «один податок – один бюджет». Органи місцевого самоврядування мають право встановлювати та здійснювати контроль за певним переліком місцевих податків та зборів, проте їх ініціатива обмежується законодавством. Розділення об’єктів оподаткування має свої переваги і недоліки. Зокрема, воно забезпечує більшу відповідальність органів місцевого самоврядування у формуванні власних ресурсів, але може спричинити втрату доходів через уникнення непопулярних рішень щодо підвищення податків. Також існує ризик небажаної податкової конкуренції між регіонами, що може призвести до втрати доходів місцевих бюджетів;

– дублювання податків, або встановлення місцевих надбавок до податків загальнодержавного рівня. Такий підхід передбачає, що органи місцевого самоврядування мають право встановлювати ставки певних платежів, але не мають можливості визначати параметри бази оподаткування, пільги та

адміністрування, що залишаються в компетенції центрального уряду. Основна перевага цього підходу полягає в стимулюванні органів місцевого самоврядування до збільшення бази оподаткування, що користується як загальнодержавними, так і місцевими платежами. Хоча цей підхід може ускладнити податкову систему і збільшити витрати на її адміністрування, при відповідній організації він може функціонувати ефективно. Така модель податкової децентралізації в основному застосовується в країнах Азії (Японія, Південна Корея), а також має деякі елементи у країнах Європи, таких як Німеччина;

– розщеплення податкових надходжень між центральним та місцевими бюджетами. Цей підхід до податкової децентралізації передбачає, що органи місцевого самоврядування не мають практично жодних повноважень у встановленні податків або визначенні бази оподаткування, а також не беруть участі в адмініструванні. Однак вони мають право на отримання частини доходів, зібраних у вигляді податків, у певних пропорціях. Цей розподіл може здійснюватися за різними принципами, такими як місце реєстрації платника податків, місце походження, або за формульним підходом. Важливо, щоб норми розподілу доходів були чітко визначені, оскільки в іншому випадку місцеві органи влади можуть стати залежними від рішень центральної влади. Перевагою цього підходу є можливість зменшення витрат на адміністрування податків. Однак його недоліки включають втрату мотивації центральних органів влади на нарощування доходів, які підлягають розподілу, та зростання міжрегіональної нерівності. Ця модель податкової децентралізації використовується у країнах центральної Європи, таких як Німеччина та Австрія, і має елементи взаємодії між різними рівнями бюджетів в Україні.

Для більшості країн Європейського Союзу характерний високий рівень децентралізації у сфері місцевих фінансів. Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування, крім податкових надходжень, формуються також за рахунок доходів від підприємницької діяльності, державних трансфертів, боргових цінних паперів, банківських позик. Вагоме значення у формуванні фінансової

бази місцевого самоврядування відіграють також надходження від підприємств комунальної власності, кошти від продажу майна та ресурсів громади, надання адміністративних послуг [32, с.15].

На відміну від вітчизняної практики, де основне джерело доходів місцевих бюджетів – податок на доходи фізичних осіб, у країнах з розвинутою економікою цей податок, як правило, спрямовується до центрального бюджету. В таких суспільствах важливим фіскальним елементом є оподаткування особистих доходів, яке виявляється більш значущим, ніж оподаткування корпоративних прибутків чи майна. У розвинених країнах вважається, що найбільш фіскально-значимі податки повинні бути закріплені за державним бюджетом, тому надходження від податку на доходи зазвичай включаються до фінансової бази центрального уряду. З іншого боку, менш значущі фіскальні платежі, які прив'язані безпосередньо до мешканців місцевих громад (наприклад, податки на власність), зазвичай розглядаються як складові фінансової бази органів місцевого самоврядування.

Як і в Україні, у зарубіжних державах надходження місцевих податків не впливають на обсяги міжбюджетних трансфертів місцевому самоврядуванню. Для виконання власних та делегованих повноважень органи місцевої влади у зарубіжних країнах мобілізують до місцевих бюджетів надходження від таких груп фіскальних платежів:

– прямі майнові податки: податок на рухоме та нерухоме майно, землю, транспортні засоби, промисловий, екологічний;

– прямі податки на доходи та прибутки фізичних та юридичних осіб, а також податок на спадщину, приріст капіталу та інші;

– місцеві непрямі податки: на роздрібний продаж, споживання природного газу, електроенергії, місцеві акцизні податки;

– цільові збори: за прибирання сміття та його вивезення (переробку); паркування автотранспорту; полювання та риболовлю; на утримання кладовищ, за відкриття ресторанів та готелів; участь у бігах на іподромі; видачу місцевих ліцензій та дозволів та інші платежі [33, с.271].

У зарубіжній практиці податки на доходи та прибутки можуть бути представлені як самостійні платежі або надбавки до загальнодержавних податків. Вони мають перевагу у тому, що зазвичай вважаються справедливими відносно рівня платоспроможності платника. У багатьох країнах існує прогресивна шкала ставок податку, хоча останнім часом спостерігається тенденція до зниження рівня прогресії або переходу до єдиної ставки податку. Деякі країни застосовують регресивні шкали ставок податку для оподаткування доходів населення, коли разом із зростанням доходів застосовується все менша ставка.

Місцеві корпоративні податки, податки на підприємницькі доходи та подібні варіації прибуткових податків є поширеними у країнах, таких як Австрія, Німеччина, Італія, Іспанія, США та інші. В деяких країнах база оподаткування корпоративним податком не обмежується лише доходами компаній, а може бути залежною від різних факторів, таких як рентабельність підприємства, фонд оплати праці, кількість працівників та інші. Такі податки використовуються у Франції, Німеччині, Італії, Швейцарії та інших країнах, і вони складають значну частину доходів місцевих бюджетів, наприклад, приблизно 15%.

Навіть при різноманітності джерел доходів місцевих бюджетів у зарубіжних країнах, міжбюджетні трансферти залишаються важливим джерелом фінансування місцевого самоврядування. Розширення обсягів та підвищення значення таких трансфертів свідчать про застосування принципу субсидіарності, де максимальна кількість повноважень і, відповідно, джерел фінансування, залишається на місцевому рівні. Найвищий рівень залежності місцевого самоврядування від трансфертів з інших бюджетів серед країн ЄС характерний для Словаччини (67%) та Великобританії (69%), однак помітну роль вони відіграють у доходах місцевих органів влади у Німеччині та Естонії (36-37%), Фінляндії, Франції (28-30%). Найнижчий рівень залежності місцевих бюджетів від допомоги з інших бюджетів характерний для Ісландії, Швеції, Швейцарії.

На відміну від вітчизняної практики, для формування фінансових ресурсів органи місцевого самоврядування в розвинутих країнах активно вдаються до залучення кредитних ресурсів. Однак, у деяких країнах ситуація з боргами місцевої влади стала досить тривожною, що спонукало уряд встановити обмеження на позички та вимагати погодження рішень про запозичення з центральним або регіональним урядами. В Німеччині та Австрії муніципалітети повинні одержувати згоду від урядів земель щодо позик. Якщо позика чи емісія муніципальних облігацій може поставити під загрозу фінансову стабільність, проект може бути відхилений.

Поряд із складним процесом погодження, для місцевих органів влади були передбачені економічні обмеження, такі як граничну «стелю» місцевого боргу (рівень заборгованості, який не можна перевищувати) чи вимога про виключно інвестиційне спрямування залучених коштів. Гостроти проблема накопичення заборгованості муніципалітетами набула в Німеччині, де на думку фахівців, окремі землі перебувають на межі банкрутства. Обмеження на обсяги залучення позик діють також у Польщі, Великобританії, Данії, а серед країн Азії – в Китаї.

Обсяги та напрями використання фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування у зарубіжних країнах визначаються відповідно до пріоритетів загальнодержавного та регіонального розвитку, закріплених у стратегічних та програмних документах. Роль місцевих органів влади у фінансуванні суспільних потреб визначається політикою децентралізації владних повноважень [34, с.110].

Бюджетна практика багатьох розвинених зарубіжних країн характеризується переходом органів місцевого самоврядування на середньо- та довгостроковий підхід фінансового планування на всіх рівнях бюджетної системи, а також застосування програмно-цільового методу до їх формування та виконання. Узагальнений зарубіжний досвід свідчить, що не існує універсальної методики програмно-цільового бюджетування, яка б підходила для всіх країн, оскільки це залежить від структури бюджетної системи кожної країни. Програмно-цільове бюджетування є засобом, що поєднує у собі як

структуровану програму, так і механізми її фінансової та організаційної реалізації, а також контроль за досягненням запланованих результатів [35, с.150].

У останні роки в бюджетній практиці зарубіжних країн стає все активнішим впровадження державно-приватного партнерства в наданні бюджетних послуг. Якщо раніше це переважно стосувалося будівництва автошляхів, то зараз зростає значення такого партнерства у фінансуванні освітніх, медичних та соціальних послуг. Так, у США 32 із 36 проектів державно-приватного партнерства спрямовані на розвиток транспортної інфраструктури. У Франції та Великобританії понад 1/3 всіх проектів стосуються освіти та медичних послуг. У цих країнах приватний сектор будує школи, лікарні та інші заклади, отримуючи гарантовані замовлення та права на їх обслуговування. У деяких країнах приватні компанії отримують право на експлуатацію соціальних об'єктів. Зокрема, у Швеції цей підхід у сфері охорони здоров'я дозволив скоротити очікування на лікування та діагностику в середньому на 30%, знизити вартість: послуг на 50%, лабораторних досліджень на 40%, швидкої допомоги на 10% [36, с.25-26].

3.2. Перспективи удосконалення управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування в Україні в сучасних умовах

Одним із найважливіших завдань реформи децентралізації є підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами територіальних громад. Адже від цього залежить, чи будуть вирішені важливі проблеми розвитку місцевої економіки, наскільки ефективно будуть функціонувати заклади соціальної сфери та чи будуть задоволені рівнем і якістю суспільних послуг їхні споживачі – мешканці територіальної громади. Вдосконалення управління фінансовими ресурсами вимагає ґрунтовних наукових пошуків механізмів їх мобілізації, адже залучення додаткових фінансових резервів, нарощування фінансового потенціалу територіальних громад надає органам місцевого самоврядування

більш широкі можливості впливати на пропорції і темпи економічного і соціального розвитку; а також механізмів вироблення найбільш оптимальних напрямів використання фінансових ресурсів громади, що напряму впливає на добробут її мешканців. Важливо, щоб в рамках децентралізації органи місцевої влади усвідомили, що від їх активності у процесі економічних перетворень, у впровадженні успішних практик у всіх сферах суспільного життя значною мірою залежить успіх самої реформи. Тому реформа децентралізації передбачає реальне, а не фіктивне розширення владних повноважень органів місцевого самоврядування, доступ їх до фінансових ресурсів, що надасть можливість відчути самостійність у прийнятті управлінських рішень. Разом з тим, щоб упередити можливі ризики прийняття неефективних рішень, корупційні зловживання та марнотратство з боку органів місцевої влади, в рамках децентралізації на місцевому рівні управління мають впроваджуються інструменти громадського контролю за діями влади та активного залучення територіальної громади до керування місцевими фінансами.

Практично упродовж усього періоду після здобуття незалежності країни найважливішою проблемою місцевого самоврядування в Україні залишалася його висока залежність від фінансової підтримки ззовні. Законодавство щодо формування фінансових ресурсів органів місцевої влади закріплювало за ними такі джерела власних доходів, які апріорі не могли забезпечити вагомих обсягів поступлень до місцевих бюджетів. Частина місцевих податків та зборів взагалі не виправдовувала свого існування, оскільки витрати на їх адміністрування перевищували надходження від їх сплати. Через високий рівень залежності від переданих доходів, цільових трансфертів органи місцевого самоврядування залишались виконавцями рішень, прийнятих на рівні органів центральної влади. Прийняття законодавчого базису для реформи децентралізації у 2015 році дало змогу уже в перший рік після її започаткування досягти помітного зростання кількості фінансово забезпечених територіальних громад з високим показником власних доходів [37].

Зважаючи на головну роль податку на доходи фізичних осіб як джерела формування власних доходів органів місцевого самоврядування (крім сільських, селищних та міських міст районного значення рад), найбільші резерви росту власних доходів закладені у вирішенні проблемних моментів його справляння. Очевидно, що у довгостроковому періоді нарощування надходжень від податку на особисті доходи потребує розвитку місцевої економіки, залучення інвестицій, підвищення рівня зайнятості та оплати праці. Заначу, що при низьких рівнях трудових доходів населення маніпулювання ставками податків або базою їх розрахунку може бути малоефективним. Однак, у короткостроковій перспективі значний приріст надходжень від оподаткування доходів фізичних осіб може бути вирішено шляхом розв'язання таких проблем, як нелегальна праця та виплата «у конвертах», розміщення підрозділів компаній на території громади без реєстрації як податкових платників, пошук стимулів для реєстрації підприємств з найманими працівниками на території громади.

У питанні протидії нелегальній зайнятості та виплаті заробітних плат у «конвертах» в останні рік-два помітні суттєві зрушення. Зокрема, було вжито значних заходів для посилення контролю над суб'єктами господарювання, що здійснюють виплати заробітних плат без офіційного оформлення трудових відносин або у неповному обсязі. Особливу увагу приділено виявленню випадків незадекларованої зайнятості та виплати «у конвертах», залучаючи до цього процесу працівників місцевих органів влади.

Інший проблемний момент, який зумовлює не стільки втрату доходів місцевих бюджетів в цілому, скільки їх несправедливий розподіл в розрізі окремих територіальних громад стосується практики ведення діяльності відокремлених підрозділів великих компаній без офіційної реєстрації як податкових агентів. Великі компанії, які мають свої виробничі підрозділи у регіонах, як правило сплачують податок на доходи фізичних осіб відносно місця реєстрації головного офісу (місцезнаходженням юридичної особи), а не за місцем розміщення власне виробництва. Відтак, територіальні громади з високим рівнем концентрації бізнесу (як правило, столиця та крупні обласні

центри) отримують додаткові надходження, тоді як менші громади втрачають доходи. Нерідко така втрата доходів супроводжується також погіршенням екологічної ситуації в громаді та деградацією інфраструктури. Дана практика суперечить ч. 2 ст. 64 Бюджетного кодексу України та нормам Податкового кодексу, однак має непоодинокий характер. Вирішенням цієї проблеми є активізація співпраці з Державною податковою службою України і ведення позовної діяльності органів управління територіальних громад, в яких функціонують такі відокремлені підрозділи для того, щоб зобов'язати «материнські» компанії зареєструвати їх як податкового агента за місцезнаходженням. Внаслідок цього податок на доходи працівників, які працевлаштовані на відокремленому підрозділі компанії буде надходити до бюджету територіальної громади, де він розташований.

Нарощування надходжень до бюджетів місцевого самоврядування потребує рішучих дій, включаючи законодавчі ініціативи для відновлення справедливості в оподаткуванні доходів населення, підвищення як рівня зайнятості, так і оплати праці. З цієї точки зору неприйнятним є існування в Україні знижених ставок податку на пасивні (отримані) доходи, такі як дивіденди на акціонерний капітал, проценти по облігаціях та інші. Водночас, доходи, отримання яких вимагає від людини фізичних, розумових та інших зусиль, оподатковуються за базовою ставкою – 18%. Варто зауважити, що у зарубіжній практиці часто спостерігається тенденція до застосування вищих ставок оподаткування до пасивних доходів порівняно з доходами, отриманими від трудової зайнятості. Поряд із цим, введення прогресивної шкали ставок податку на доходи фізичних осіб та диференціація ставок за джерелами походження доходів має проводитись за підсумками ґрунтовних розрахунків, щоб не погіршити позиції країни порівняно з іншими державами у сфері оподаткування. З цього погляду, неприйнятною є пропозиція окремих депутатів повернутись до високо прогресивної шкали ставок ПДФО, що не тільки призведе до різкого падіння надходжень до місцевих бюджетів, зростання витрат на адміністрування податку та можливостей для ухилення від його сплати, але й

суперечить загальноєвропейській тенденції до спрощення процедур та технологій оподаткування [38]. Такі пропозиції, на наш погляд, є популістськими і позбавлені наукового обґрунтування. Крім цього, впровадження підвищеного оподаткування пасивних доходів матиме незначний вплив на рівень фінансової спроможності депресивних регіонів з низькими доходами населення, оскільки концентрація громадян, які активно займаються фінансовим інвестуванням, спостерігається насамперед у крупних обласних центрах та столиці країни. Натомість, у сільських громадах такі новації можуть взагалі не дати жодного фіскального ефекту.

У практиці зарубіжних держав одним із найважливіших у фіскальному відношенні податків до місцевих бюджетів є податок на майно, в першу чергу, нерухомість. В Україні таких податок функціонує відносно нетривалий час, однак його роль у наповненні доходів органів місцевого самоврядування поки не значна. Причина цього полягає у недоліках визначення бази оподаткування, відсутності політичної волі в органів влади до переходу на загальноприйняті у світовій практиці процедури його розрахунку і сплати. В Україні базою для обчислення суми податку є площа нерухомості, однак, вартість житла чи комерційного об’єкта не враховується взагалі. Відтак, обидва власники, незалежно від розташування їхньої нерухомості (чи то елітна нерухомість у центрі міста, чи то квартира у панельному будинку на околиці), сплачуватимуть однакову суму податку на нерухоме майно, яка базується на площі володіння. Очевидно, що така ситуація суперечить як критеріям справедливості, так і здоровому глузду. Дійсно, врахування неоподатковуваної площі не забезпечує повного вирішення цієї проблеми, оскільки такий підхід може бути необ'єктивним.

Введення неоподатковуваної площі є лише частковим рішенням проблеми несправедливості в оподаткуванні нерухомості. Хоча цей захід може допомогти в певній мірі, проте очевидно, що діюча модель розрахунку податку на нерухоме майно є необґрунтованою. Більше того, деякі органи місцевого самоврядування вирішують збільшувати неоподатковувану площу вище рекомендованих законом

норм. Шляхом прийняття рішень, які позбавляють місцевий бюджет великого обсягу власних доходів, депутати місцевих рад намагаються зберегти підтримку з боку населення громади. Проте лише перехід до вартісного принципу визначення об’єкта оподаткування податком на нерухоме майно може відновити справедливість у цій сфері й забезпечити додаткові надходження до місцевого бюджету. Такий підхід, особливо щодо комерційної нерухомості, спонукатиме неефективні компанії до позбавлення зайвого майна, що не використовується у господарській діяльності.

Для об'єктивного визначення вартості нерухомості для оподаткування можна розглянути поділ її на оціночні категорії залежно від різних факторів, таких як місце розташування об'єкта, регіон, чи категорія населеного пункту. Це може включати встановлення граничних (мінімальних) значень вартості нерухомості та встановлення ставки податку у відсотках від її вартості. Визначення індикативних цін може допомогти зменшити можливість зловживань через маніпуляції з оцінкою нерухомості. Хоча запропонована методика є складнішою за чинну, вона може значно підвищити справедливість оподаткування нерухомості та збільшити доходи місцевих бюджетів.

Пропозиції щодо вдосконалення складу податків, які надходять до доходів місцевих бюджетів, а також їх елементів (ставок, бази оподаткування та ін.) мають значною мірою концептуальний характер і не залежать від рішень, які приймають органи місцевої влади. Однак, резервом нарощування фінансових ресурсів місцевого самоврядування, який може бути реалізований самим органом місцевої влади є вдосконалення практики розпорядження комунальним майном, яке перебуває у власності територіальної громади. Органи місцевого самоврядування мають повноваження щодо передачі комунального майна в оренду, а також його продажу. При цьому умови та процедури такої передачі нерідко слабко регламентовані, що формує вельми сприятливе середовище для зловживань. Поширеним явищем в Україні є надзвичайно ліберальні умови здавання комунального майна в оренду, непрозорі процедури вибору орендаря, необґрунтовано широкий перелік суб’єктів господарювання, які користуються

преференціями чи пільгами щодо оренди майна та ін. В Україні є прецеденти, коли об’єкти комунальної власності, які свідомо доведені до катастрофічного фінансового становища, передані в оренду наближеним до представників влади компаніям чи особам за символічну плату. Ще більш неприйнятною є ситуація, коли земельні ділянки у населених пунктах передаються в користування комунальним організаціям, які потім відчужують їх або передають під управління комерційним підприємствам. Завдяки таким діям місцеві бюджети втрачають значні доходи, а територіальна громада назавжди позбавляється комунального майна.

Вирішити існуючі проблеми використання комунального майна може впровадження демократичних процедур передачі його в оренду та продажу. Для цього варто на рівні місцевої ради запровадити норму, що передбачає перехід об’єктів комунальної власності в оренду лише за процедурою відкритого аукціону. При цьому терміни та усі умови проведення такого аукціону мають широко оприлюднюватись у засобах масової інформації для залучення якомога ширшого кола потенційних орендарів. Також з метою уникнення звичного для України явища, коли афілійовані до одного власника компанії «розігрують» між собою аукціон, розміри орендної плати за комунальне майно мають визначатись, враховуючи актуальні індикативні (ринкові) ціни на оренду нерухомості на місцевому ринку. Також радикального скорочення потребує перелік умов, за яких суб’єкт господарювання може стати претендентом пільгового отримання об’єктів комунальної власності в оренду.

Перспективним заходом з точки зору нарощування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування може стати також проведення інвентаризації землі та комунального майна територіальної громади. За даними експертів, в Україні площі необлікованих земель, з яких взагалі не сплачують податків, сягають понад 5 млн га. Якщо придатних для ведення господарської діяльності земель в Україні понад 41 млн. га, то у податковій звітності відображено тільки 26 млн. грн. Тобто, 15 млн. га земель, які ймовірно використовуються у господарських цілях, не приносять державі та територіальним громадам жодних

доходів у формі орендної плати чи земельного податку [39]. Проведення інвентаризації таких земель, їх оцінка та подальша передача в оренду за умовами конкурсу може значно підвищити фінансові ресурси громад.

Лісові насадження, які колишнім часом були належністю радгоспів, залишилися в подібній ситуації й у період після незалежності. Банкрутство цих підприємств призвело до появи значних масивів так званих «нічийних» лісів (в основному, лісосмуги), які офіційно вилучені з господарського обороту та з яких місцеві бюджети не отримують жодних доходів. Інвентаризація таких лісосмуг, їх прийняття на баланс місцевої ради та господарське використання можуть стати резервом додаткових доходів до місцевого бюджету.

Одним із резервів нарощування доходів органів місцевого самоврядування в Україні, яке потребує законодавчих новацій, є збільшення прав місцевої влади в сфері встановлення переліку штрафних санкцій та їх розмірів за ряд антисоціальних дії, а саме: самовільне розмальовування будинків (графіті), несанкціоноване звалювання сміття, засмічування об'єктів громадського простору недопалками, порушення при вигулюванні собак та ін. У зарубіжних країнах штрафні санкції за девіантні дії зазвичай є досить високими, що з однієї сторони, спонукає громадян до законослухняності, а з іншої, – поповнює казну органів місцевого самоврядування [40].

Перспективним в Україні з точки зору вирішення екологічних проблем та мобілізації до бюджету додаткових ресурсів може бути введення фінансових санкцій за порушення правил благоустрою населених пунктів. Відповідно до досвіду окремих об'єднаних територіальних громад в Україні, такі Правила можуть бути затверджені рішенням місцевої ради, повноваження для контролю за їх дотриманням слід покласти на спеціальну посадову особу – інспектора з благоустрою. Зважаючи на позитивні результати впровадження такої практики [81], вважаємо за доцільне поширити її на усі територіальні громади в Україні.

Вдосконалення практики використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування перш за все має передбачати повноцінне використання програмно-цільового бюджетування, що передбачає досягнення

підвищення обґрунтованості та контрольованості видатків бюджету, їх відповідності суспільним пріоритетам. Однак, в теперішній час виявляються численні проблеми використання цього підходу до планування і виконання місцевих бюджетів, пов’язані із низькою якістю бюджетних програм через відсутність досвіду та навиків їх розробки у працівників органів місцевого самоврядування; неузгодженість цілей бюджетних програм із завданнями та пріоритетами, визначеними у стратегічних документах розвитку громади; прогалини у методичному забезпеченні оцінювання ефективності виконання бюджетних програм.

Вагомою проблемою практики використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування є надмірна соціальна спрямованість та поточний характер видаткової частини місцевих бюджетів. Звісно, зважаючи на обсяги владних повноважень місцевого самоврядування, більшість із яких торкаються питань соціального розвитку суспільства, домінування соціальних видатків у складі місцевих бюджетів є об’єктивним. Однак, через недоліки у методиці розрахунку обсягів освітньої, медичної та інших субвенції, органи місцевої влади нерідко змушені направляти на фінансування делегованих повноважень власні фінансові ресурси. Це залишає без реалізації місцеві програми, в першу чергу програми підвищення благоустрою населених пунктів, розвитку інфраструктури та підтримки місцевої економіки [41].

Інші рекомендації, які здатні позитивно вплинути на практику використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, на наш погляд, включають впровадження елементів державно-приватного партнерства (концесія, аутсорсинг тощо), підвищення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування шляхом публікації інформації про обговорення та прийняття важливих рішень, проведення громадських слухань та консультацій, а також активне використання партиципаторного бюджету для залучення громадськості до фінансових процесів. Вирішення зазначеного кола проблем та врахування сформованих нами пропозицій дасть можливість досягти підвищення

результативності використання коштів місцевого самоврядування, сприятиме зростанню суспільного добробуту.

Висновки до розділу 3

Підсумовуючи дослідження зарубіжного досвіду управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування і підходів до його вдосконалення в Україні, можна сформулювати наступні висновки:

– зараз по всьому світу спостерігається тенденція до децентралізації публічного управління, впровадження демократичних методів у прийнятті рішень щодо формування та використання фінансових ресурсів місцевих громад. Ця тенденція передбачає передачу більшої влади на місцевий рівень і в першу чергу стосується бюджетної сфери. Модель децентралізації бюджету визначається різними факторами і проявляється у трьох аспектах: передачі фінансових ресурсів, управління витратами та надання органам місцевого самоврядування процедурної та організаційної автономії;

– децентралізація податкових повноважень у світовій практиці передбачає три варіанти побудови відносин: об'єкти оподаткування чітко розподіляються між органами державної влади та місцевим самоврядуванням за принципом «один податок – один бюджет»; дублювання податків; розподіл податкових надходжень між центральним та місцевими бюджетами;

– у розвинених країнах оподаткування особистих доходів населення є більш значущим з фіскальної точки зору, ніж оподаткування корпоративних доходів чи майна;

– вдосконалення управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування передбачає пошук механізмів їх ефективної мобілізації, а також найбільш оптимальних напрямів їх використання. Щодо резервів нарощування доходів місцевого самоврядування, то вони потребують удосконалення практики справляння податку на доходи фізичних осіб та

податку на нерухоме майно; вдосконалення практики управління об’єктами комунального майна; розширення компетенції місцевих органів щодо встановлення фінансових покарань; повноцінному використанні програмно-цільового бюджетування; оптимізації структури видатків місцевого бюджету та посиленні їх зв’язку із стратегічними документами розвитку громади.

ВИСНОВКИ

Реформа місцевого самоврядування є однією з найуспішніших та важливих системних перетворень останніх років. Вона полягає у делегуванні додаткових владних повноважень та фінансових ресурсів на місцевий рівень влади. Це створює базу для активізації соціально-економічного розвитку територіальних громад і підвищення рівня життя їх мешканців. Втім, ефективність цієї реформи багато в чому залежить від того, наскільки якісно та економічно грамотно організований процес формування фінансової бази діяльності органів місцевого самоврядування, і чи відповідають напрями використання додаткових фінансових ресурсів, що надійдуть у розпорядження місцевих органів влади, вимогам мешканців громад. У кваліфікаційній роботі проведене ґрунтовне дослідження теоретичних засад та вітчизняної практики управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування на прикладі територіальної громади. За результатами проведеного дослідження можна сформулювати такі висновки:

– дослідження термінологічного апарату фінансових ресурсів місцевого самоврядування засвідчило, що це поняття є одним із найбільш представлених у сучасній науковій літературі. Якщо стосовно трактування його сутності у науковому середовищі сформувався певний консенсус поглядів, то питання складу фінансових ресурсів місцевого самоврядування доволі дискусійне. Критичний аналіз наукових підходів дав можливість вказати на проблему подвійного рахунку у визначенні складу фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування та обґрунтувати, що вони представлені доходами місцевих бюджетів та власними ресурсами підприємств комунальної власності. Також дискусійними залишаються підходи до класифікації фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, адже в умовах ускладнення міжбюджетних відносин та диверсифікації джерел мобілізації коштів наявні ознаки до розмежування цих ресурсів виявляються недостатньо об’єктивними та універсальними;

– розширення владних повноважень органів місцевого самоврядування вимагає побудови дієвого механізму управління їх фінансовими ресурсами. Управління фінансовими ресурсами місцевого самоврядування є складовою частиною науки менеджменту, що передбачає цілеспрямований вплив суб'єкта управління та об'єкт із застосуванням сукупності методів, форм та прийомів. Управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування доцільно трактувати у вузькому та широкому розумінні. Відповідно до першого підходу, управління передбачає діяльність щодо планування та виконання місцевих бюджетів, аналізу та контролю за виконанням фінансових планів комунальних підприємств. Таке управління здійснюють фахівці виконавчого органу місцевого самоврядування з використанням нормативно визначених методології та методів управління. У широкому трактуванні управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування передбачає визначення стратегічних підходів до їх формування і використання із залученням широкого кола суб'єктів (крім органів влади, також бізнес та представники громадськості);

– механізм управління фінансовими ресурсами місцевого самоврядування має складну структуру та об'єднує три підсистеми: підсистему формування фінансових ресурсів органу місцевого самоврядування; підсистему використання цих фінансових ресурсів; підсистему контролю за формуванням і використанням фінансових ресурсів. Кожна із вказаних підсистем характеризується певним набором методів, важелів та інструментів, за допомоги яких орган управління може впливати на об'єкт управління, якимивиступають фінансові ресурси територіальної громади;

– провідною складовою реформи децентралізації в Україні є податкова децентралізація, яка передбачає розширення дохідних джерел органів місцевого самоврядування. Податкова децентралізація передбачає поступовий перехід у взаєминах між органами центральної влади і місцевим самоврядуванням від деконцентрації до деволюції, тобто розширення самостійності місцевої влади у питанні формування місцевих бюджетів за рахунок надходжень податків, зборів і обов'язкових платежів. Особливо активні новації у цій сфері припали

на період 2014-2015 рр., вони передбачали зміни щодо складу джерел наповнення місцевих бюджетів через перерозподіл надходжень від загальнодержавних податків та зборів, неподаткових платежів, розширення бази оподаткування місцевими податками, запровадження нових методів до визначення відносин державного бюджету з місцевими бюджетами. У наступні роки процес розширення джерел доходів місцевого самоврядування і його видаткових повноважень продовжився, хоча й з меншою інтенсивністю;

– траєкторія формування доходів бюджету Тернопільської МТГ впродовж останніх років багато в чому визначалась рішеннями, пов'язаними із реформою місцевого самоврядування. Важливими джерелами власних доходів бюджету громади, роль яких рівноцінно зростає, податкові та неподаткові надходження. Одним з найбільш позитивних явищ, виявлених під час аналізу, є зменшення частки офіційних трансфертів. Це важливий аспект у контексті децентралізації бюджетної системи, оскільки він свідчить про зростання фінансової самодостатності місцевого самоврядування;

– аналіз видатків бюджету громади показав стабільний приріст фінансування майже за всіма напрямами відповідальності органу місцевого самоврядування протягом останніх років, незважаючи на невелике зменшення у 2022 році. Основним фактором у збільшенні видатків бюджету громади є зростання фінансування соціальної сфери, в той час як видатки на підтримку економіки, благоустрій та інші напрямки залишаються незначними;

– децентралізація публічного управління та впровадження демократичних підходів у формуванні та використанні фінансових ресурсів місцевих громад є глобальним трендом сучасності. Це означає передачу владних повноважень і фінансових можливостей на рівень місцевих органів влади. Децентралізація бюджету може бути реалізована через декілька аспектів, таких як перерозподіл доходів, видатків та забезпечення процедурної та організаційної автономії. У контексті децентралізації доходів, важливо зберігати певний рівень централізації оподаткування, щоб уникнути небажаної податкової конкуренції між регіонами та забезпечити ефективне адміністрування податків;

– децентралізація податкових повноважень у світовій практиці передбачає три варіанти побудови відносин: розподіл об’єктів оподаткування між центральною та місцевою владою на основі принципу «один податок – один бюджет»; дублювання податків (встановлення місцевих надбавок до загальнодержавних податків); розщеплення податкових доходів між центральним і місцевими бюджетами. За органами місцевого самоврядування зазвичай закріплюють менш значні у фіскальному значенні податки, однак які безпосередньо «прив’язані» до населення територіальної громади. У країнах Заходу ключову роль у формуванні доходів місцевих влад відіграють прямі майнові податки, прямі податки на доходи та прибутки фізичних і юридичних осіб, а також податок на спадщину та нарощення капіталу;

− вдосконалення управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування передбачає пошук механізмів їх ефективної мобілізації, а також механізмів вироблення найбільш оптимальних напрямів використання фінансових ресурсів громади. За нашою думкою, значний потенціал для збільшення надходжень до місцевого бюджету можна знайти в рішучому вирішенні проблем, таких як нелегальна зайнятість і виплата «конвертних» заробітних плат, розміщення підрозділів компаній у територіальній громаді без реєстрації як податкових агентів, а також посилення стимулів для реєстрації підприємств з найманими працівниками у громаді;

− потребує вирішення проблема низької фіскальної віддачі податку на нерухоме майно, що пояснюється недоліками у визначенні бази обкладання. На наш погляд, використання площі нерухомості для розрахунку суми податку суперечить принципу справедливості оподаткування. Зміна способу визначення об’єкта оподаткування податком на нерухоме майно з урахуванням його вартості може принести не лише більшу справедливість у цій області, але й забезпечити додаткові кошти для місцевого бюджету. Для визначення реальної вартості нерухомості можна розподілити всі нерухомі об'єкти на різні категорії за їх місцем розташування, регіоном і типом населеного пункту. Згідно з цим

підходом, потрібно встановити мінімальні граничні значення для вартості нерухомого майна, а ставку податку визначити у відсотках від цієї вартості;

– резервом нарощування фінансових ресурсів місцевого самоврядування, який може бути реалізований самим органом місцевої влади є вдосконалення практики розпорядження комунальним майном, яке перебуває у власності територіальної громади. Існує потреба загального впровадження демократичних процедур передачі його в оренду та продажу. Для цього варто на рівні місцевої ради запровадити норму, що передбачає перехід в оренду об'єктів комунальної виключно на умовах та за результатами процедури відкритого аукціону. Для уникнення звичного для України явища, коли афілійовані до одного власника компанії «розігрують» між собою аукціон, розмір орендної плати за об'єкти комунальної власності мають визначатись, враховуючи індикативні (ринкові) ціни на оренду нерухомості на місцевому ринку;

– резервом нарощування доходів органів місцевого самоврядування в Україні, яке потребує законодавчих новацій, є розширення повноважень місцевої влади щодо можливості встановлення штрафів та їх розмірів за різні антисоціальні дії, до прикладу: самовільне розмальовування будинків (графіті), несанкціоноване звалювання сміття, засмічування об'єктів громадського простору недопалками, порушення за вигул собак тощо. З точки зору вирішення екологічних проблем та мобілізації до бюджету додаткових ресурсів може бути введення фінансових санкцій за порушення правил благоустрою населених пунктів;

– вдосконалення практики використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування перш за все має передбачати повноцінне застосування програмно-цільового бюджетування. Також впровадження елементів державно-приватного партнерства, підвищення прозорості діяльності місцевих органів влади та активне використання партиципаторного бюджету можуть позитивно позначитися на використанні фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 29.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80 (дата звернення 24.04.2024).
2. Лахтіонова Л. А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання: монографія. Київ: КНЕУ, 2002. 387 с.
3. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник. Київ: НІОС, 2002. 416 с.
4. Воробйов Ю. М. Теоретичні засади формування і використання фінансових ресурсів в соціально-економічній системі держави. *Фінанси, банки, інвестиції.* 2009. № 4. С.16–24.
5. Бардаш С. В., Кравцова Л. Л. Ідентифікація фінансових ресурсів та шляхи їх формування сільськогосподарськими підприємствами. *Международный журнал «Интернаука»*. 2017. № 6 (28). С. 105-111.
6. Фінанси підприємств: навч. посібник: курс лекцій / за ред. Г. Г. Кірейцева. Київ: ЦУЛ, 2002. 268 с.
7. Петровська І. О, Клиновий Д. В. Фінанси (з елементами статистики фінансів): навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2002. 300 с.
8. Кириленко О. П. Місцеві фінанси : підручник / за ред. О. П. Кириленко. Київ: Знання, 2006. 677 с.
9. Бечко П. К., Ролінський О. В. Місцеві фінанси: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 192 с.
10. Романенко О. Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 312 с.
11. Тимошенко О. В. Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування в умовах фінансової незалежності територіальних громад. *Економіка та держава*. 2010. №1. С. 72-74.
12. Владимиров К. М., Чуйко Н. Г., Рогальський О. Ф. Місцеві фінанси: навчальний посібник. Херсон: Олді-плюс, 2006. 352 с.

13. Вовна Н. Наукова парадигма доходів місцевих бюджетів. *Світ фінансів*. 2007. Вип. 2. С. 49-62.
14. Сидор І. П. Власні і закріплені доходи місцевих бюджетів: проблеми формування та резерви зростання. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2014. Вип. 3. С. 20-29.
15. Шульц Е. Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування. *Вісник ОНУ імені І. Мечникова*. 2016. Т. 21. Вип. 7-2 (49). С. 160-163.
16. Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник. Херсон: Грінь Д.С., 2015. 272 с.
17. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник у схемах і таблицях. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 224 с.
18. Фінанси: Навчальний посібник: експрес курс. Харків: Видавництво «ПромАрт», 2018. 262 с.
19. Фінанси: навч. посібник. Київ.: ПВНЗ «ІЕЕП», 2019. 388 с.
20. Фінанси об'єднаних територіальних громад: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 536 с.
21. Шевцова Ю. Фінансова самостійність місцевого самоврядування України: історичний аспект. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. 280 с.
22. Артеменко Н. В. Сучасна концепція реформування місцевих бюджетів: проблеми та перспективи. *Вісник НТУ «ХПІ».* 2014. № 34(1077). С. 25-30
23. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 28.12.2014 р. № 79-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19 (дата звернення 24.04.2024).
24. Писаренко Г. Уряд пропонує ВР збільшити реверсну дотацію з місцевих бюджетів з 50% до 80%. Уніан. 2017. 19 вересня. URL: https://www.unn.com.ua/uk/news/1688581-uriad-proponuie-vr-zbilshyty-reversnu-dotatsiiu-z-mistsevykh-biudzhetiv-z-50-do-80 (дата звернення 24.04.2024).
25. Дем'янчук О. І. Особливості формування доходів місцевих бюджетів України в умовах бюджетно-податкових змін. *Наукові записки Національного*

університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог: Вид-во НУ «ОА», травень 2016. № 1(29). С. 95–99.

26. Основні параметри планування місцевих бюджетів у 2019 році. URL: http://sys2biz.com.ua/formuvannia-mistsevykh-biudzhetiv-2019 (дата звернення 24.04.2024).
27. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456-VI. Дата оновлення 01.01.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2456-17. (дата звернення 24.04.2024).
28. Про бюджет Тернопільської міської територіальної громади на 2024 р.: рішення Тернопільської міської ради №8/34/34 від 15.12.2023 р. URL: https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/rishennya-sesii/73901.html (дата звернення 24.04.2024).
29. Інформація про виконання бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2020-2022 рр. URL: https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/informatsiya-pro-vikonannya-byudgetu (дата звернення 24.04.2024).
30. Боднарук Т.Г., Боднарук І.С., Вінницька О. А. Зарубіжний досвід розвитку бюджетної децентралізації. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2018. № 3. С. 83-95.
31. Демчак Р. Є. Формування моделей бюджетної децентралізації: досвід зарубіжних країн. *Економічний форум*. 2015. № 3. С. 77-83.
32. Просяник Н. В. Роль державного управління видатками місцевих бюджетів у розвитку міського комплексу: зарубіжний досвід. *Бізнес інформ*. 2013. №. 6. С. 13-17.
33. Полинюк Н. І. Зарубіжний досвід міжбюджетних відносин та можливість його використання в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.6. С. 269-275.
34. Гвазава Н. Г. Місцеві бюджети та міжбюджетні відносини в зарубіжних країнах. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2012. № 3. С. 108-113.

35. Статівка Н. В., Марченко Л. Ю. Запровадження програмно-цільового методу планування та виконання місцевих бюджетів в Україні: світовий досвід. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 2 (53). С. 148-154.
36. Жуковська А. Державно-приватне партнерство в соціальній сфері: зарубіжний досвід та перспективи запровадження в Україні. *Вісник ТНЕУ*. 2017. № 3. С. 21-37.
37. Мацедонська Н. В., Вансович А. В. Світовий досвід бюджетного планування та його впровадження в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 19. С. 406–409.
38. Депутати пропонують запровадити прогресивну шкалу оподаткування ПДФО. URL:https://buhgalter.com.ua/news/podatky-ta-zbory/deputati-proponuyut-zaprovaditi-progresivnu-shkalu-opodatkuvannya-pdfo/ (дата звернення 24.04.2024).
39. Ландшафтний парк «Трахтемирів» – мішень для рейдерів землі, чи звичайний конфлікт інтересів»? URL: http://nikorupciji.org/2018/08/31/landshaftnyj-park-trahtemyriv-mishen-dlya-rejderiv-zemli-chy-zvychajnyj-konflikt-interesiv/ (дата звернення 24.04.2024).
40. В Польщі збільшили штраф за вигул собак без намордника. URL: http://www.kurier.lt/v-polshe-uvelichili-shtraf-za-vygul-sobak-bez-namordnika/ (дата звернення 24.04.2024).
41. Результати оцінювання управління фінансами об’єднаних територіальних громад / Кол. авт.: А. Бочі та ін.; Програма «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE). К., 2018. 22 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/273/DOBRE_UA_FMA_Results.pdf (дата звернення 24.04.2024).